

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Počátky a východiska tvorby Otokara Březiny

Diplomová práce

Autor: Ivana Lakušová
Studijní program: N7503 - Učitelství pro základní školy
Studijní obor: Učitelství pro 2. stupeň ZŠ - český jazyk a literatura;
Učitelství pro 2. stupeň ZŠ – dějepis
Vedoucí práce: PhDr. Nella Mlsová, Ph.D.

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

Zadání diplomové práce

Autor: Ivana Lakušová

Studium: P16P0610

Studijní program: N7503 Učitelství pro základní školy

Studijní obor: Učitelství pro 2. stupeň ZŠ - český jazyk a literatura, Učitelství pro 2. stupeň ZŠ - společný základ

Název diplomové práce: **Počátky a východiska tvorby Otokara Březiny**

Název diplomové práce AJ: Beginnings and starting points of Otokar Březina's literary career

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce se zaměřuje na básnické a prozaické prvotiny Otokara Březiny. Představuje východiska jeho počáteční tvorby a konfrontuje je s literárním prostředím česko-moravského pomezí na přelomu 19. a 20. století.

BOR, D. Ž. Dítě andělů: (Otokar Březina - život jako dílo). Praha: Trigon, 2000. ISBN 80-86159-25-6. FRAENKL, Pavel. Otokar Březina: mládí a přerod: genese díla. Praha: Melantrich, 1937. HOLMAN, Petr. Březiniana. Praha: Torst, 2003. Svazky úvah a studií. ISBN 80-7215-198-3. LUKŠŮ, David; PALÁN, Aleš. Rozsvítil pro mne: přátelství Otokara Březiny a Matěje Lukšů. Brno: Host, 2009. ISBN 978-80-7294-358-6. UHER, Jindřich. Argonauti z Moravy. Praha: Československý spisovatel, 1987.

Garantující pracoviště: Katedra českého jazyka a literatury,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: PhDr. Nella Mlsová, Ph.D.

Oponent: prof. PhDr. Vladimír Křivánek, CSc.

Datum zadání závěrečné práce: 16.11.2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala (pod vedením vedoucí práce PhDr. Nelly Mlsové Ph.D.) samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 28. března 2018

Ivana Lakušová

Anotace

LAKUŠOVÁ, Ivana. *Počátky a východiska tvorby Otokara Březiny*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2016. s. 60. Diplomová práce.

Diplomová práce se zaměřuje na básnické a prozaické prvotiny Otokara Březiny a seznamuje s jejich charakteristickými rysy. Představuje východiska jeho počáteční tvorby a konfrontuje je s literárním prostředím česko-moravského pomezí na přelomu 19. a 20. století.

Klíčová slova: Otokar Březina, prvotiny, literatura na přelomu 19. a 20. století, Telč, *Ohlasy duše, Básně, Román Eduarda Brunnera*

Annotation

LAKUŠOVÁ, Ivana. *Beginnings and starting points of Otokar Březina's literary career*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2018, pp. 60. Diploma Degree Thesis.

This Diploma thesis focuses on the earliest poetic and prosaic works of Otokar Březina and presents its characteristic features. It also presents the starting points of Otokar Březina's initial works and confronts it with the literary environment of the Czech-Moravian border at the turn of the 19th and 20th centuries.

Keywords: Otokar Březina, literature on at the turn of the 19th and 20th centuries, Telč, Ohlasy duše, Básně, Román Eduarda Brunnera

Poděkování

Ráda bych poděkovala **PhDr. Nelle Mlsové Ph.D.**, vedoucímu mé diplomové práce, za odborné a cenné rady a připomínky, které mi poskytovala po celou dobu, kdy vznikala tato diplomová práce.

Ráda bych také poděkovala pracovníkům Muzea Otokara Březiny v Jaroměřicích nad Rokytnou za zapůjčení materiálů, bez kterých by tento text nemohl vzniknout.

A také bych chtěla poděkovat mé rodině za podporu, kterou mi poskytovala během studia.

Obsah

ÚVOD	1
1. LITERÁRNÍ PROSTŘEDÍ NA MORAVĚ V LETECH 1860–1900	3
2. PRVOTINY	9
2.1. PRVOTINY VE VERŠÍCH	11
2.1.1. BÁSNĚ LYRICKÉ	15
2.1.2. BÁSNĚ EPICKÉ	18
2.1.3. PÍSNOVÉ TEXTY	28
2.2. PROZAICKÉ PRVOTINY	29
2.2.1. FEUILLETON BEZ NADPISU	33
2.2.2. RYBNÍK KRVAVEC	36
2.2.3. PROZAICKÉ PRÁCE SE SOCIÁLNÍ TEMATIKOU – KRITIKA MALOMĚŠŤÁSTVÍ	40
2.2.4. PROZAICKÉ PRÁCE SE SOCIÁLNÍ TEMATIKOU –	43
MEZILIDSKÉ VZTAHY	43
2.2.5. CYKLUS PROZAICKÝCH PRACÍ S POSTAVOU KLÁRY MAŘÁKOVÉ A EDUARDA BRUNNERA	46
2.3. POSTAVA KLÁRKY MAŘÁKOVÉ A POSTAVA EDURDA BRUNNERA	53
2.4. DALŠÍ ROMÁN	55
2.5. PŘEKLADATELSKÁ ČINNOST	55
ZÁVĚR	56
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	58
PŘÍLOHY	61

ÚVOD

Jako téma své diplomové práce jsem si vybrala básnické a prozaické prvotiny Otokara Březiny (vlastním jménem Václav Ignác Jebavý). Zařadím je do kontextu autorovy tvorby a také do dobového literárního kontextu. Literární počátky nejsou u toho autora příliš zmiňovány a jsou spíše opomíjeny. Málokterý literární historik, či teoretik zabývající se literární tvorbou Otokara Březiny jim věnuje pozornost. Domnívám se však, že právě prvotiny nám mohou pomoci k pochopení významu děl Otokara Březiny. A také nám mohou osvětlit, jak se z počátku realistického autora stal věhlasný symbolista.

Cílem diplomové práce je podrobit básnické i prozaické prvotiny rozboru na rovině tematické, vystihnout jejich specifické rysy. Pojmenovat východiska Březinovy počáteční tvorby a následně vysledovat nakolik byla tato východiska formována literárním prostředím česko-moravského pomezí na přelomu 19. a 20. století. Dále také zjistit, do jaké míry se Otokar Březina inspiroval tehdejšími uznávanými spisovateli (Svatopluk Čech, Jan Neruda, Jaroslav Vrchlický aj.).

Diplomová práce je rozvržena do několika kapitol. První nastiňuje kulturní prostředí od 50. let 19. století do 90. let 19. století na Moravě s přihlédnutím k její jihozápadní část. Tato kapitola je zde zařazena z důvodu toho, abychom lépe porozuměli utváření literárního povědomí Otokara Březiny, který zde v 80. letech 19. století pobýval na studiích. V této době totiž v Telči bují kulturní ruch.

Další nazvaná *Prvotiny* je členěna do dvou oddílů. Nejdříve je věnován prostor prvotinám ve verších. Věnuji se lyrickým a následně epickým básním. Porovnávám některé básně ze sbírek *Ohlasy duše* a *Básně* s autorským stylem výše zmíněných autorů. Při výběru kladu důraz na to, aby verše měly vypovídající hodnotu o vývoji Březinovy tvůrčí činnosti. Ve druhém oddíle je pozornost soustředěna na prozaické prvotiny. Při jejich zpracování se snažím postupovat chronologicky a také s ohledem na tematiku. Analyzuji práce s tematikou historickou (*Rybník Krvavec*) a sociální (*Kuřátko a Kuřátko*). Zvláštní pozornost je pak věnována novele *Protější okno* a *Románu Eduarda Brunnera* a především postavám Klárky Mařákové a Eduarda Brunnera, které se objevují ve více prózách.

Výchozím materiálem pro stěžejní část diplomové práce je soubor prvotin Otokara Březiny, který redigoval a opatřil doslovem Miloslav Hýsek. Sekundární literatury,

ze které by bylo možné získat informace, není mnoho. Opírám se proto hlavně o monografie od Pavla Fraenkla a Josefa Ziky. Cenným zdrojem informací je také dobový tisk, vzpomínkové knihy a sebraná korespondence O. Březiny. Seznam veškeré sekundární literatury a pramenů je uveden na konci práce.

1. LITERÁRNÍ PROSTŘEDÍ NA MORAVĚ V LETECH 1860–1900

Moravské literární prostředí 2. poloviny 19. století bylo velice rozmanité, a proto obroda českého jazyka, která už započala před více jak padesáti lety, nebyla jednoduchá. Jednotlivé oblasti reagovaly na vzrůstající národní uvědomění různě. Například na Telčsku bylo národní uvědomování opožděné kvůli konzervativní šlechtě. Na Moravě se střetávaly dva ideové vlivy, a to vídeňský a pražský. Zároveň se tyto dva vlivy prolínaly s uměleckými směry a tradičním silným katolicismem.

Faktorem, který též ztěžoval obrodu Moravy, byla rivalita mezi Brnem a Olomoucí. Morava neměla totiž jednotné centrum kultury. O toto postavení mezi sebou města Brno a Olomouc soupeřila. Důsledkem sporu bylo, jak tvrdí M. Hýsek, že se Morava rozdělila na severní Moravu tíhnoucí k Olomouci a zbylou část tíhnoucí k Brnu. Moravské pohraničí se z tohoto rámce zcela vyčlenilo. Oblasti sousedící s Polskem se přiklonily ke Krakovu, oblasti sousedící s dnešním Rakouskem k Vídní. Až po té, když se tisk dostal pod plnou kontrolu státu, respektive cenzurního úřadu, se situace vyřešila. Vyhrálo Brno.

Jak již bylo zmíněno, Morava je oblast se silnými vazbami na katolicismus a tradice s ním spojené. Proto se zpočátku na národní obrodě značně podíleli církevní hodnostáři, církevní bratrstva a také náboženské spolky jako např. *Jednota katolická*. Tento spolek zaměřil svou činnost v 60. letech hlavně na přípravy oslavy tisícího výročí příchodu Cyrila a Metoděje na Moravu. Vznikala tehdy spousta básní věnující se tomuto miléniu. Ze spisovatelů jmenujme například Jana Soukopa, rodáka z Třebíče. Psal příležitostné verše, které vydal ve sbírkách *Kytečka ze Sloupna* a *Velehradky*. Právě druhá zmiňovaná sbírka mu přinesla největší slávu. Verše totiž zhudebnil Pavel Křížkovský a jsou zpívány dodnes při pouti na Velehrad¹.

Církevní hodnostáři/literáti byli většinou napojeni na *Matici Moravskou*. Jejich články propojují důraz na katolické hodnoty a náboženskou toleranci. V některých se objevují názory, že by politika měla směřovat ke katolictví. Dokonce se vyskytovaly snahy na vydávání deníku čistě v područí *Jednoty Katolické*. Nestalo se však.

¹ S Velehradem se také pojí fenomén 60. let, a to cesty na významná moravská místa spojená s českou historií, tzv. velké moravské výlety. Například výlet na Buchlov (3. září 1860), na Hostýn (2. října 1861) nebo na Radhošť (13. srpna 1862).

V 50. letech 19. století byl z Vídně vyvíjen čím dál silnější tlak na germanizaci a cenzuru. „*Vedoucí rakouští státní a církevní činitelé se po revolučních letech snažili potlačit vše, co vybočovalo z mezí oficiální ideologie, a zabránit šíření slovanských idejí i vědomí sounáležitosti Moravy s Čechami. Literární život na Moravě se dostával do izolace od evropského myšlenkového proudění a nabýval provinciálního rázu.*“² Nicméně po pádu Bachova absolutismu došlo k značnému rozvolnění. Literáti se ve své tvorbě proto zaměřili na témata soudobé společnosti. Texty měly poučovat, vzdělávat, probouzet národní uvědomění.

V roce 1859 vzniká v Olomouci zábavně poučný časopis *Hvězda*. Založili ho profesori reálky v Olomouci Josef Vojtěch Houška a Václav Žirovnický. Původní záměr byl, že časopis bude přinášet nové poznatky z přírodních a humanitních věd přístupnou formou široké veřejnosti. Ale časopis se změnil v něco, co redaktoři neočekávali. Moravští vlastenci neměli totiž svůj vlastní tisk, skrze nějž by probouzeli národní uvědomění, a proto využili časopisu *Hvězda*, který se už od prvního vydaného čísla stal nesmírně oblíbeným čtením po celé Moravě.

Kolem časopisu se vytvořila skupina spisovatelů, mezi nimiž byli již starší uznávaní, ale i úplní nováčci nebo spolupracovníci z Čech. Přispívali verši i prozaickými texty. Nejčastěji zpracovávali výjevy z historie, ale i nedávné války rakousko-italské. Dále se zde objevovaly fejetony kriticky hodnotící současnou situaci a reportáže z cest Moravou.

Do obrody Moravy se také zapojili politici, kteří po vydání Říjnového diplomu cítili, že se atmosféra let 50. výrazně uvolňuje. „*V Moravských novinách vyšlo 12. března 1861 svolání k >>Moravanům, drahým krajanům našim<<, podepsané Pražákem, Helceletem, Mathonem a Ig. Wurmlem; na počátku nového politického života, vzbuzeného říjnovým diplomem, hovořilo se v něm nadšenými a vřelými slovy o tužbách a bolestech české Moravy a lid byl vybízen, aby při nastávajících zemských volbách odhodlaně projevil své národní vědomí.*“³ Text výše zmiňovaných politiků můžeme vnímat jako programové prohlášení národního obrození na Moravě a počátku rozsáhlé kampaně na obrodu českého jazyka a „moraváctví“. V dalším vydání byla uveřejněna kandidátní listina. Byli zde otištěni jednak pročeští politici, tak politici proněmečtí. Pro-

² KUBÍČEK, Tomáš. *Literární Morava*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, s. 112. Vlastivěda moravská.

³ Tamtéž, s. 113.

čeští politici se opírali především o moravský venkov, který považovali za nezkažené prostředí germanismem. Naopak politici proněmečtí hájili vídeňský centralismus a liberalismus.

Od 60. let 19. století začínají vznikat ve větší míře spolky. Nejvíce se jich soustředilo kolem již zmiňované *Katolické Jednoty* v Brně.⁴ Nejvýraznější z nich byl bezpochyby *Čtenářský spolek*. V rámci něj byly pořádány nejrůznější literární přednášky a „stal se na celá desetiletí centrem inteligence, výhni, ze které vycházely obrodné myšlenky a podněty k novým podnikům.“⁵ Postupně spolky vznikaly na venkově a malých městech. V Telči vznikl roku 1869 *Učitelský spolek* (první svého druhu na Moravě). Jan Tysar uvádí ve svém díle, že v roce založení čítal spolek: 2 čestné členy, 37 řádných členů, 21 přispívajících členů.⁶ Dále vznikly: *Obecná beseda*, *Spolek ku podporování chudých studujících zemskou reálku*, *Literární klub*, spolek *Omladina*, který spravoval tzv. přenosné knihovny nebo *Národní jednota pro jihozápadní Moravu* (o její založení se zapřičinil Leander Čech⁷). Některé spolky vznikly z popudu měšťanstva, jiné zase studentstva. První studentské spolky vznikaly už v 50. letech na středních školách. Jednalo se veskrze o literární sešlosti, kde studenti diskutovali německy o německé literatuře.

Školy sehrály důležitou roli v procesu národního uvědomování, a to nejen na Moravě. Pro příklad uveďme Vyšší zemskou reálku v Telči. Vznikla z nástavby hlavní školy. Jednalo se o první střední školu na Moravě s vyučovacím jazykem českým a oficiálně plnící funkci učitelského ústavu. V roce 1871 městské zastupitelstvo rozhodlo o oddělení reálky. Vznikly tak dva nové vzdělávací ústavy – Vyšší zemská reálka

⁴ dle HÝSEK, Miloslav. *Literární Morava v letech 1849-1885*. Praha: Nákladem vydavatelského družstva Moravsko-slezské revue, 1911.

⁵ HÝSEK, Miloslav. *Literární Morava v letech 1849-1885*. Praha: Nákladem vydavatelského družstva Moravsko-slezské revue, 1911. s. 107.

⁶ TIRAY, Jan; DVORSKÝ, František, ed. *Vlastivěda moravská. II, Místopis Moravy*. Díl IV místopisu, Jihlavský kraj. čís. 64, Telecký okres. Brno: Musejní spolek, 1913. s. 85.

⁷ Narodil se do učitelské rodiny. Po studium na gymnáziu odešel na vysokou školu v Praze. Tady se věnoval nejdříve matematice a fyzice, poté filosofii a filologii. V Praze se také začal aktivně zúčastňovat společenského života. Působil v několika spolcích, např. *Slavii*. Dráhu učitele začal v Přerově, ale z politických důvodů, byl záhy přeložen do Kutné Hory a odtud odešel do Telče (1879–1894). Na místní reálce vyučoval český, německý a francouzský jazyk. Během svého působení v Telči se zapřičinil o založení spolku *Národní jednota pro jihozápadní Moravu* a spolku *Klub na podporu české literatury*. Významně se podílel na rozvoji literární kritiky na sklonku 19. století. Přispíval do moravských časopisů a almanachů. Účastnil se tzv. moravské kritiky nebo také *Mladá Morava*. Zajímal se také o teorie pedagogických věd. Z Telče odešel do Nového města na Moravě, kde se stal ředitelem gymnázia.

a Obecná chlapecká škola. „Česká reálka sehrála v procesu národního obrození v Telči vynikající, možno říci klíčovou úlohu. V jejím čele stály vesměs skutečné osobnosti s rozhledem přesahujícím daleko úzce regionální obzor. [...] Z řad profesorů vycházela většina podnětů národního a kulturního života v Telči i základ úsilí o zachování životně důležité jednoty Čech a Moravy [...].“⁸

Výrazný vliv na probouzení „moravského národa“ měla brněnská divadelní scéna. Důležitou roli měla i divadla v malých městech. V Telči bylo založeno české městské divadlo už v roce 1841, a to přímo na zámku. Tehdejší majitel panství Leopold II. Podstatský (titul c. k. dvorní hrabě hudby) dal svolení využít zámecké divadlo, kde se hrály hry v německém jazyce především pro hosty v období honů. Iniciátory, kteří se přímo zapříchili o vznik telčské české divadelní scény, byli Josef Tobiášek a Matěj Mikšíček. „První české divadelní představení [...] byl Klicperův Divotvorný klobouk.“⁹ Hrál se ještě pár her, dokonce se připravovala i opera. Po dvou letech činnosti však hrabě odmítl dále poskytovat divadelní sál. Snad z důvodu rostoucího politického napětí, které vyvrcholilo v roce 1848 revolucí. Divadelní snahy ale neutichly. V roce 1865 vzniklo ochotnické divadlo v kostele sv. Ducha, který byl za vlády Josefa II. zrušen. V tomto divadle se hrálo ještě na počátku 20. století.

Výraznou osobností divadla západní Moravy byl dr. Jan Melichar. Ve 20. letech 19. století studoval v Praze. Seznámil se zde s K. J. Erbenem, s kterým krátce bydlel, a také s čilým literárním ruchem. Stal se členem Tylova divadelního kroužku a občas hrával v Kajetánském divadle. Sám psal, především divadelní hry a krátké povídky s vlasteneckou tematikou (např. *K dějinám našeho probuzení*, *O vlasteneckém idealismu*). Přispíval do řady tiskovin (např. Havlíčkovy noviny, Lípa Slovanská), kam psal články zabývající se převážně národohospodářskými tématy. Zapříchil se o zakládání hospodářských škol. Podporoval ochotnické divadelní spolky. Sám založil ochotnický divadelní spolek v Křižanově, kam se uchýlil na stáří.

Neméně důležitých faktorem, který formoval národní uvědomění, byly tiskoviny. Uvedme například časopisy čtené po celé Moravě *Hvězda*, o které je pojednáno výše, a *Moravan* - vycházel třikrát za týden od ledna 1862. Redaktor *Moravanu* ostře protestoval proti germanizaci a kriticky sledoval národní ruch. K přečtení byly zprávy

⁸ MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, Eva. *Historická úloha Telče v procesu národního obrození*. In: Vlastivědný sborník Vysočiny, odd. věd spol. VI, 1988, s. 48.

⁹ Tamtéž, s. 44.

z domova i ze zahraničí. Články se věnovaly soudobým problémům Moravy. Přispívali sem například V. Novotný, A. Daněk, F. Skopalík, F. J. Kubíček (převzal redakci). Z regionálních tiskovin se důkladněji představme ty, které vycházely z *Vydavatelství a nakladatelství Emil Šolc*. Emil Šolc¹⁰ začal na popud Leandra Čecha postupně vydávat *Orla*, *Orlici*, *Radhošť* a *Historické rozhledy*.

Čtrnáctideník *Orel, list pro zájmy jihozápadní Moravy* začal vycházet v roce 1885. *Časopis si v úvodním prohlášení vytkl za cíl hmotného a národního povznesení tohoto koutu Moravy.*¹¹ Jednalo se o první ryze český regionální tisk. O rok později přibíl též čtrnáctideník *Orlice, časopis politický*. K časopisům byla vydávaná příloha *Stráž pro Jihlavsko a Znojensko*. Oba časopisy byly velice radikální a úřadům se jejich obsah příliš nezamlouval. E. Šolc byl z tohoto důvodu často perzekuován za svou novinářskou činnost. Aby časopisy vůbec mohly vycházet, přesunul jejich tisk do jiných měst, *Orel* byl tištěn v Dačicích a *Orlice* byla tištěna u Šolcova otce v Kutné Hoře. Oba časopisy zanikly v 90. letech. *Orel* přestal být tištěn v roce 1892 a přeměnil se díky Janu Mášovi, Šolcův učeň, v týdeník *Jihlavské listy – politický týdeník pro zájmy českomoravského pohoří. Orgán Čechů jihlavských*.

Z *Orlice* se stal čtrnáctideník *Radhošť, list pro zábavu a poučení*, který byl zaměřen literárně. Vycházel v krátkém období let 1889–1890, celkem vyšlo 24 čísel. Byl tištěn v tiskárně bratří Peřinů v Hradci Králové. Struktura každého čísla byla obdobná.

¹⁰ Pocházel z rodiny knihaře, knihtiskaře a nakladatele. Od dětství tak vyrůstal obklopen knihami, proto se stejně jako jeho bratr Josef vyučil knihkupeckému řemeslu, konkrétně u K. Janského v Táboře. Po vyučení střídal zaměstnání. Posledním z nich byl účetní u A. Bayera v Jihlavě. Poté se rozhodl osamostatnit. Převzal německé knihkupectví Gustava Bibuse v Telči. Knihkupectví (české) postupem času přeměnil na vydavatelství a nakladatelství. Svou vlasteneckou aktivitou proměnil svůj podnik na centrum národního uvědomění na jihozápadní Moravě. Výrazně se podílel na spolkovém životě, pomohl při zakládání *Národní jednoty pro jihozápadní Moravu*.

Z Čechovy iniciativy začal vydávat časopisy *Orel*, *Orlici*, *Radhošť* a *Historické rozhledy*. Stejně jako časopisy, vydával neúnavně i knihy. Podle soupisy E. J. Pavelky uložené v Museu Vysočiny v Jihlavě je počet vydaných knih přes 400 kusů. E. Šolc se nespecializoval na jistý typ knih. Vydávat literární produkci soudobých moravských autorů (např. František Roháček, Josef Merhaut) v edici *Šolcova ilustrovaná bibliotéka*. Dále vydával beletrii určenou pro mládež a také odborné příručky nejen pro pedagogy v edici *Šolcovy příručky pro učitelstvo škol obecných i měšťanských*.

Pro svou vydavatelskou činnost byl několikrát trestán, a dokonce mu hrozil i trest za velezradu (za vydání knihy *Spolek Rakouska s Německem*). V roce 1911 svůj podnik předává Josefu Fišerovi a odchází do Prahy.

¹¹ DVOŘÁK, Petr. *Nakladatel Emil Šolc a jeho časopisy (Orel, Orlice, Radhošť a Historické rozhledy)*. In: Kulturní periodika na Moravě: 24. Mikulovské sympozium 17.-18. října 1996. Mikulov: Státní okresní archiv Břeclav, 1997, s. 171.

Na titulní stránce povídka na pokračování, následovaly básně, další povídky. Nechyběly ani populárně naučné články či aforismy. Pravidelnými oddíly byly *Oříšky* (hádanky) a *Všechochut'* (zprávy z domova a zahraničí). Poslední stranu vždy zdobil žertovný obrázek doplněný o text.

V roce 1898 začal E. Šolc vydávat časopis *Historické rozhledy, poučné čtení pro mládež Československou*. O tisk se starala rodinná firma v Kutné Hoře. Časopis redigoval Antonín Josef Zavadil, který také hojně přispíval, je známo na 60 příspěvků. Ačkoli byl časopis určen pro mládež, byl oblíben také u dospělých čtenářů, učitelů nevyjímaje. E. Šolc chtěl, aby *Historické rozhledy* doplnily výuku dějepisu. Od přispěvatelů požadoval články věnující se významným místům a městům v Čechách, na Moravě, ve Slezsku i na Slovensku.

Do obou časopisů přispívali učitelé místní reálky (např. Leander Čech). Především zde byly otištěny první literární pokusy Otokara Březiny, tehdy ještě pod jménem Václav Jebavý nebo Václav Danšovský.

Uprostřed tohoto národního rozpuku a vyhraněné politiky se formovala generace literátů, kteří později měli vliv na mladého Otokara Březinu. *Doma nalézajíce dosti básnických vzorů, zaměňovali často program umělecký za životní, netěžili ze života pro umění, nýbrž z literatury pro život – z básníků se stávali žurnalisty.*¹²

¹² HÝSEK, Miloslav. *Literární Morava v letech 1849-1885*. Praha: Nákladem vydavatelského družstva Moravsko-slezské revue, 1911. s. 122.

2. PRVOTINY

V monografiích zabývajících se tvorbou Otokara Březiny je prvotinám věnován jen malý prostor, nebo se o nich autor vůbec nezmiňuje. Pravdou zůstávají Březinova slova, že za svá díla považuje až ta, která vznikla po *Tajemných dálkách*. Postupně, především ve stáří, od tohoto stanoviska opouštěl a často v dopisech psal o svých prvních literárních pracích jako součástí dětství a mládí.

Jediným souborem, který se soustavně věnuje prvním literárním pracím O. Březiny je soubor s názvem *Prvotiny* od Miloslava Hýska. Jak uvádí sám M. Hýsek v doslovu, seznámil se s nimi náhodou ve vídeňské dvorní knihovně, kde procházel časopisy *Orlice* a *Vesna*. Nedlouho na to na ně upozornil v článku o O. Březinovi, který byl otištěn současně se Saudkovým překladem *Rukou* v časopise *Lumír* (1909).¹³ Jeho zájem o Březinovy prvotiny byl tak velký, že zlákal Josefa Staňka, aby ve své připravované monografii o Otokaru Březinovi, věnoval prostor i Březinovým literárním počátkům.

Do souboru *Prvotiny* jsou zařazeny jednak práce *pro „tisk ještě nedozrálé“*,¹⁴ tedy vzniklé ještě v Počátkách před nástupem na reálku v Telči, a jednak práce už v tisku otištěné. Včleněny jsou i rukopisy, které poskytl Emanuel Chalupný, a verše psané O. Březinou do památníků přátel. Do přílohy byly zařazeny studentské práce z češtiny (M. Hýsek je považuje za významné a zajímavé) a několik překladů z němčiny.

V doslovu čerpá M. Hýsek obzvláště z korespondence. O. Březina udržoval písemný kontakt s řadou přátel, o tom mimo jiné svědčí obsáhlý soubor dopisů uspořádaný Petrem Holmanem¹⁵. Nejzajímavějšími dopisy jsou ty, které psával Anně Pammrové. V nich se často své přítelkyni svěřoval o svých prvních literárních pokusech.

Miloslav Hýsek seřadil práce ne z hlediska chronologického, ale z hlediska literárních druhů. První kapitola se tak věnuje lyrice a je rozdělena do tří oddílů – první zahrnuje verše, kterými vešel O. Březina do literárního podvědomí, druhý verše do roku 1892 a třetí oddíl tvoří verše, které vznikaly do roku 1901, tedy současně s jeho nejslav-

¹³ viz HÝSEK, Miloslav. *Poznámky*. In: *Prvotiny*, Březina Otokar; red. Hýsek Miloslav. Praha: Česká akademie věd a umění nákladem Melantricha, 1933, s. 273. Spisy Otokara Březiny; sv. III.

¹⁴ Tamtéž, s. 274.

¹⁵ viz BŘEZINA, Otokar. *Korespondence*. Brno: Host, 2004, 1815 s. ISBN 80-7294-103-8.

nějšími sbírkami, ale nikdy nevyšly knižně. Druhá kapitola se věnuje epice. Jednotlivé texty jsou seřazeny žánrově.

2.1. PRVOTINY VE VERŠÍCH

Otokar Březina se narodil v Počátkách, městě na jihozápadě Českomoravské vysočiny, dne 13. září 1868. Jeho otci Ignáci Jebavému bylo tehdy padesát tři let a matce Kateřině Jebavé (rozené Fákové) bylo třicet šest. Jeho sourozenci zemřeli v útlém věku. Václav „prožil dětství synka maloměstského ševce a služebné, chodil v Počátkách do obecné i měšťanské školy.“¹⁶ Předpokládalo se, že převezme po otci řemeslo, ale díky velmi dobrému prospěchu ve škole se tak nestalo. V neposlední řadě také z důvodu fyzické indispozice – vrozená vada páteře, kulhání (následek po úrazu nohy). Později ho na doporučení katechety pátera V. Trubla rodiče zapsali na reálné gymnázium v Telči.

Zřejmě po otci, který psal krátké básně, zdědil cit pro umění a už v dětství se začínal umělecky projevovat. Kreslil (především krajiny), psal drobné povídky a příležitostné básně. O kvalitě těchto básní svědčí nedatovaný dopis z roku 1896, který O. Březina napsal Anně Pammrové, důvěrné přítelkyni. V dopise píše: „*Byl jsem predestinován umění. Ve dvanácti letech, kdy děti v mé škole nedovedou napsat nejjednodušší myšlenku srozumitelně, deklamoval jsem učiteli své vlastní básně a on nepoznal, že recituji vlastní veršové pokusy.*“¹⁷ Právě dopisy adresované Anně Pammrové poskytují důležité informace o tom, jak O. Březina vnímal své literární počátky. Můžeme pozorovat jistou míru autostylizace. Sám sebe vnímal jako umělce a měl o svých prvních dílech vysoké mínění. Zajímavé je, že později své prvotiny zcela zavrhl.

V Počátkách byla největší vášní mladého O. Březiny četba. Ta formovala jeho osobnost a také měla vliv na podobu jeho první literárních pokusů. Knihy mu opatrovali zejména učitelé a spolužáci. Například četba Homérovy *Iliady* ho inspirovala k napsání eposu *Peklo*. Děj zasadil do lesa Balkovo peklo, který se nacházel nedaleko Počátek a kam chodíval na procházky s Aloisem Čermákem. Toto dílko se však nedochovalo, stejně tak i povídka s historickou tematikou vztahující se k Lipárecké tvrzi.

Inspirací pro psaní mu tehdy bylo vše. Například v dopise z 30. září 1896 píše o zvláštní atmosféře Počátek - doslova píše „[...] *jemně složitou, umělecky zladěnou* [...]“¹⁸ – nebo například cit ke spolužákovi Aloisovi Čermákovi. O. Březina uvádí, že mu psával krátké básně v duchu Hálkových veršů. (Právě vliv V. Hála je pro Bře-

¹⁶ ZIKA, Josef. *Otokar Březina*. Praha: Melantrich, 1970, s. 23.

¹⁷ BŘEZINA, Otokar. *Korespondence*. Brno: Host, 2004, s. 337. ISBN 80-7294-103-8

¹⁸ Tamtéž, s. 378.

zinovy veršované prvotiny stěžejní a určité znaky si dokonce vzal za své – jmenujme například přírodní a náboženské motivy nebo oslava lásky jako základního principu fungování světa.)

O tom, jaký vztah mezi oběma mladíky byl, se Otokar Březina rozhovořil až na sklonku života Emanuelovi Chalupnému.¹⁹ Zkráceně můžeme říci, že to byl velmi silný přátelský vztah. Když Alois Čermák odjížděl na studia, daroval mu O. Březina některé své výkresy a útlý sešitek. Ten obsahoval 26 krátkých básní (viz příloha). Tento sešitek zřejmě nezamýšlel jako sbírku. Každopádně je to jistý pokus o uspořádaný celek drobných veršovaných prací.

Básně vypovídají o charakteru mladého, nevyzrálého autora. Jsou prosté, bez vyumělkované stylizace. Verše jsou jednoduché. Celkové vypovídají o hlubokém citu, který O. Březina choval k A. Čermákovi. Velice ho zaujal. Byl jeho modlou, což je patrné z idealizace ve verších –

*„Ted' víte, jak mi drahý Jste,
a Jste ještě jako v letu –
[...].“²⁰*

Dle Josefa Ziky i Pavla Fraenkla neuměl O. Březina své city projevovat přímo, ale pouze skrze své literární výtvoř. Můžeme tedy vysledovat ve verších, které jsou psány jako monolog, jistou plachost, nesmělost –

*„A mlčím přec a nemluví
a mlčím jako pěnka –
jen v zadumání pohlížím
ku vám, ach, do okénka.“²¹*

V básních se už ale projevuje rys, který přetrvává do vrcholné básnické tvorby O. Březiny. Je to sen o něčem nedosažitelném, o něčem, co není pozemské, a tento sen není naplněn –

*„Dneska jsem měl Vám divný sen,
kam strach mě jenom nese! [...]“²²*

¹⁹ viz CHALUPNÝ, Emanuel. Dopisy a výroky Otokara Březiny. Praha: Fr. Borový, 1931.

²⁰ BŘEZINA, Otokar. *Prvotiny*. Redigoval Hýsek Miloslav. Praha: Česká akademie věd a umění nakladem Melantricha, 1933, s. 277. Spisy Otokara Březiny; sv. III.

²¹ Tamtéž, s. 276.

V jednotlivých básních se objevují podobné rysy: opakování stejných slov ve verši (epizeuxis), stylistické a gramatické nedostatky, opomíjení interpunkce a délek.

Pro „nastartování“ literární kariéry Otokara Březiny mělo nesmírný vliv studium na reálném gymnáziu v Telči, kam, jak již bylo popsáno výše, ho rodiče zapsali na doporučení. Telč byla v době poslední třetiny 19. a počátku 20. století poměrně velké město na jihozápadě Moravy s bohatou kulturní tradicí. Místní reálné gymnázium se brzy po svém založení stalo centrem vlasteneckého hnutí a veřejného života obyvatel.²³ Skoro všichni členové učitelského sboru byli zároveň členy nějakého spolku a zapojovali se do nejrůznějších akcí na podporu vlastenectví.

Do toho prostředí se v roce 1883 dostává mladý O. Březina, který nastoupil do čtvrté třídy reálného gymnázia v Telči. Tehdy byl ředitel Jan Mládek²⁴, který velmi záhy objevil Březinův cit pro literaturu. Umožnil mu vstup do své knihovny a seznámil ho s polskou literaturou, především pak s tituly od Julia Slowackého.

Josef Zika v monografii píše, že: „*Pro nadaného chlapce byla Telč se svým osobitým prostředím opravdu šťastným místem. Cítil se dobře i ve škole, v níž měl úspěchy, a jeho veršování mu nepřinášelo příkoří, naopak, obdiv spolužáků.*“²⁵ Město Telč tedy začínajícímu spisovateli dalo dostatek nových podnětů a možností k tvoření. Členství ve spolcích, jmenujme např. *Literární jednotu* nebo *Omladinu*, mu napomohlo k najetí směru svého dalšího literárního snažení. Psal poesii i prózu s tematikou historickou a vlasteneckou. Otázkou zůstává, jestli on sám se cítil být vlastencem a tyto svoje pocity následně vkládal do textů nebo pouze verbalizoval pocity soudobé společnosti, v níž vyrůstal.

Jako každý mladý básník té doby se ocitl „v zajetí tehdejších velkých mistrů“, kteří udávali směr poezie na sklonku 19. století. Proto se styl jeho veršů podobal především veršům Svatopluka Čecha, Vítězslava Háška a Jana Nerudy. Jeho literární výtvořby byly psány v duchu realismu. Snažil se o dokonalý popis prostředí a situací a stejně tak

²² BŘEZINA, Otokar. *Prvotiny*. Redigoval Hýsek Miloslav. Praha: Česká akademie věd a umění nakladem Melantricha, 1933, s. 277. Spisy Otokara Březiny; sv. III.

²³ viz předcházející kapitola

²⁴ Jan Mládek po studiích učil na několika reálných gymnáziích (např. v Banské Bystrici nebo v Kutné Hoře). Vyučoval český a německý jazyk a literaturu. V roce 1871 byl jmenován ředitelem reálného gymnázia v Telči. Byl významnou osobností společenského, vlasteneckého a také politického života. Skrže školu probouzel v žácích vlastenecké cítění. Podporoval chudé studenty, dokonce založil Spolek pro podporu chudých studentů.

²⁵ ZIKA, Josef. *Otokar Březina*. Praha: Melantrich, 1970, s. 28.

se snažil být přesný při charakteristice postav. Vykresloval jednotlivé typy lidí. Můžeme říci, že čas strávený v Telči znamenal pro O. Březinu hledání sama sebe.

2.1.1.BÁSNĚ LYRICKÉ

Březinových lyrických veršovaných prvotin není mnoho, dochovaly se jen díky jeho přátelům, kteří si uschovali své deníky anebo korespondenci, nebo díky místním periodikům, v nichž byly otištěny. V *Prvotinách* od M. Hýska jsou některé tyto práce uvedeny. Jedná se jak o příležitostné básně, tak o intimní lyriku, lyriku s přírodními motivy nebo motivy sociálními.

Příležitostné verše vznikaly většinou jako reakce na významnou událost v Telči a nejbližším okolí. Jako příklad uveďme báseň *K odhalení praporu Sokola v Třebíči* v roce 1887, *Ke svolání valné hromady Národní jednoty v Telči ke dni 12. dubna 1887* nebo *Ke dni 16. srpna 1891* (odkazující na dvacáté výročí reálky v Telči)²⁶. Všechny mají pravidelnou stavbu a pravidelný rým. Svou tematikou (láska k vlasti, oslava národa) a formou mohou připomínat básně Svatopluka Čecha. Podobně jako v Čechově poesii se objevují složitá souvětí, rétoričnost výrazů a i výběr jazykových prostředků vykazuje shodné rysy (např. infinitiv zakončen na -ti, sloveso v 1. osobě singuláru mívá koncovku -u). Lyrický subjekt tíhne k patetičnosti –

„Hle celý národ po staletém spánku
se vzbudil doby nové za červánků,
a vlast zas slavná, mohutná a smělá
si hymnem velkým „Excelsior“ pěla [...].“²⁷

Naopak Březinova intimní lyrika a lyrika s přírodními motivy se vyznačuje hudebností, melodičností. Verše jsou libozvučné stejně jako verše Vítězslava Háška (o jeho vlivu pojednáno výše). Háškovská zpěvnost se objevuje například v básni *Píseň česká*, která v sobě mimo jiné skrývá patriotické tendence. Lyrický mluvčí zde až adoruje české písně a poukazuje na jejich výjimečnost. Užití jazykové prostředky však připomínají spíše lyriku Čechovu –

²⁶ První jmenovaná byla otištěna v časopise *Orlice* a podepsána byla šifrou J. Zbývajících vyšly ve čtrnáctideníku *Orel*. Poslední zmiňovaná báseň byla dokonce umístěna na titulní stranu.

²⁷ BŘEZINA, Otokar. *Prvotiny*. Redigoval Hýsek Miloslav. Praha: Česká akademie věd a umění nákladem Melantricha, 1933, s. 122. Spisy Otokara Březiny; sv. III.

*„Píseň česká k oblakům se nese
jako harmonie ptactva sboru
jako andělů zpěv v černém plese
něžná jsouc a přece plná vzdoru!“²⁸*

Další básní, kde je hudebnost verše stěžejní, je *Hle, lidský život*. Tady je lidský život připodobněn ke klavíru a lidský osud ztělesňuje neznámý muž, pianista. A podle toho, na kterou klávesu zahraje, takový okamžik nastane v životě člověka –

*„A každý den, jež život nese,
se rovná opět ke klávese:
jak osud ťukne rukou,
zní hudbou různozvukou.“²⁹*

Hudba se v obou básních projevuje nejen ve formě písničky, ale i v tematice.

Pavel Fraenkl se domnívá, že O. Březina zdědil cit pro hudbu po svém otci, který sám psal příležitostné verše a hrával na hudební nástroje. Projevení tohoto nadání pak došlo v Telči, a to díky „vlastenecky probuzené inteligenci“. Připomeňme, že Leander Čech, Březinův učitel hudby na reálce, vedl místní sbor. A Otokar Březina byl členem studentské kapely, již vedl spolužák František Bauer. Báseň, kde Březinovo hudební cítění vykrystalizovalo, je *Motiv z Beethovena* (je zařazena do sbírky *Tajemné dálky*), alespoň se na tom shodují Josef Zika i Pavel Fraenkl.

Lyrické verše psával Otokar Březina také do památníků, a to i přesto, že k psaní do nich zaujímal vyhraněný názor, který částečně vyjádřil v dopise určenému Františku Bauerovi (poslal mu památník Anny Drahorádové bydlící v Moravských Budějovicích) – „*Psaní do památníků jest sice teď také takovou frází a má do sebe značnou podobnost s bicyklickým sportem, ovšem s rozdílem, že památníkoví hrdinové nejezdí po „železném“ oři moderním, ale obstarožním, chromém Pegasu z ošumělých „Gratulantů“ a „Květomluvy“, [...] S jině stránky však jsou památníky se svou poesíí jediná praktická bašta, ze které šípy „nových“ myšlenek srší, [...]*“³⁰ Je tedy patrné, že O. Březina chápe památníky jen jako jakýsi „nápadník“. Politování hodné je, že takovýchto básní,

²⁸ BŘEZINA, Otokar. *Prvotiny*. Redigoval Hýsek Miloslav. Praha: Česká akademie věd a umění nakladem Melantricha, 1933, s. 110. Spisy Otokara Březiny; sv. III. Tamtéž

²⁹ Tamtéž, s. 111.

³⁰ BŘEZINA, Otokar. *Dopisy Otokara Březiny Františku Bauerovi*. Praha: Fr. Borový, 1929, s. 86.

které psal jako soukromou vzpomínku na svou osobu, bylo objeveno poskromnu (viz příloha).

Jisté pokusy o lyriku se objevují také v dopisech. Uvedme verše z dopisu adresovanému Františku Bauerovi 15. února 1888, kde charakterizuje zimní jinošovskou krajinu –

*„Hle, družně kráčí dvě tam kolem vetších chat,
a mají skvělou pleť a mají bílý šat;
a mají bystrý zrak a mají žlutý ret,
jak žlutá zlata zář a lilijový květ!
Jich nožky útlé jsou a na nich safián
ze skvělých nažloutlých je rozestřený blán –
a kdo je jednou zří – ten milovat je musí,
vždyť těchto sester dvě, to jesti párek husí.“³¹*

Anebo verše z dopisu ze dne 11. dubna 1889 –

*„Přátelství je slunce skvělé, na nebi jež hoří,
láska duha sedmibarvá, kterou slunce tvoří;
beze slunce nevznítí se duhy barvy třpytné,
bez přátelství nikdy v srdci láska nezasvitne.
Ale duha rozplyne se s karmínem i safírem,
jenom slunce věčně hoří etherickým vesmírem.“³²*

Pokud porovnáme oba tyto drobné veršované texty dělící od sebe pouhý rok, můžeme pozorovat, jak se O. Březina jako básník vyvíjel. První z nich vzbuzuje odlehčenou, uvolněnou atmosféru. Lyrický subjekt si jakoby hraje se slovy. Naopak ve druhé tematizuje důležitost přátelství. Zpracovává se tu filosofické téma. Zvolené jazykové prostředky jsou vytríbenější a jako celek působí verše mnohem propracovaněji.

Z dopisů Františku Bauerovi se také dovídáme, že O. Březina pracoval na sonetech, které pojmenoval nejdříve *Jenešovské* později *Sonety ze vsi* a které měly být uveřejněny v roce 1888 v časopise *Lumír*, bohužel se tak nestalo. Dalším pokusem o soubor lyrických básní byl cyklus *Akordy a písně*, ale ani ten nebyl nikdy vydán. A podle všeho snad tento Březinův záměr nebyl ani nikdy uskutečněn.

³¹ BŘEZINA, Otokar. *Dopisy Otokara Březiny Františku Bauerovi*. Praha: Fr. Borový, 1929, s. 40.

³² Tamtéž, s. 92.

2.1.2. BÁSNĚ EPICKÉ

Epické básně dosahují v období 80. a 90. let 19. století lepší kvality než básně lyrické. Podle Miloslava Hýska „*nikde nejeví literárního začátečnictví*“³³ Mnohé nevybočují svou dikcí z poetiky Svatopluka Čecha. Ovšem připomeňme, že O. Březina teprve jako poeta začíná a jeho zkušenosti nejsou velké. Proto je možné si ve verších povšimnout, jak upozorňuje Josef Zika, problémů se stylizací, rýmováním a formou.

V roce 1883 vyšla první sbírka Březinových epických básní nesoucí název *Ohlasy duše* s podtitulem *Zběžné i nezběžné verše*. Na titulním listě je vlastní kresba autora, rok 1883 a nápis Jebavý. Tuto sbírku tedy Otokar Březina podepsal ještě vlastním jménem. Sbíрка obsahuje 10 básní, 11. báseň je nečíslovaná a připsána tužkou. Ačkoli se jedná o sbírku epických básní, objevují se i takové, které se pohybují na rozhraní lyriky a epiky. Většina básní vznikla zřejmě ve stejném období jako básně určené A. Čermákovi, ale na rozdíl od nich tyto verše nevyznívají tesklivě, spíše smířlivě, místy až optimisticky.

Zajímavostí sbírky je to, že po titulní stránce následuje list označen římskou jedničkou. Dodnes není jasné, co tímto označením O. Březina myslel. Josef Zika se v monografii domnívá, že se mohlo jednat o první část ze zamýšleného cyklu, který ale nikdy nebyl realizován, anebo se další části nedochovaly.

Samotné názvy básní – *Dušičky, Hrob, Černo, Smrt, Rekviem atd.* – mohou evokovat paralelu se sbírkou Jana Nerudy *Hřbitovní kvítí*. Sám Josef Zika v monografii *Otokar Březina* píše, že: „*Ohlasy duše jsou jakýmsi Hřbitovním kvítím Otokara Březiny; při jejich četbě nás od první chvíle napadá podobnost s touto Nerudovou sbírkou. [...]*“³⁴

Podíváme-li se podrobněji na obě sbírky, můžeme skutečně vypořádat jisté podobnosti. Otokar Březina ve sbírce zpracovává tematiku Dušiček, hřbitova, hrobů, smrti, posmrtného života, stejně tak jako Jan Neruda ve své sbírce *Hřbitovní kvítí*. Každý však zaujímá k tématu smrti trochu jiný postoj. O. Březina ho dává do spojení s mystikou, s náboženskými motivy (často se odkazuje na Boha) –

³³ HÝSEK, Miloslav. *Otokar Březina*. In: Lumír: měsíční revue pro literaturu, umění a společnost, ed. Otto Jan. Praha: Servác B. Heller, 1909, roč. 37, č. 4, s. 150.

³⁴ ZIKA, Josef. *Otokar Březina*. Praha: Melantrich, 1970, s. 26.

*„Kdo vymyslel to rekviem,
to člověk zbožný byl – – –
neb, jinak, jinak nebyl by
cosi tak vymyslel.“³⁵*

Na rozdíl od J. Nerudy, který se spíše soustřeďuje na sociální aspekt a jeho celkové vyznění veršů je spíše skeptické –

*„Byl jsi chud – však bujný tvoji synové
nasypali po cestách tvých zlato;
však že zlato sypali ti snové,
nedal svět ti ani chleba za to.“³⁶*

Smrt v podání O. Březiny nemá konkrétní podobu jako u J. Nerudy, představuje ji jako jakýsi nehmotný prvek, který je součástí každého jedince, a zároveň je smrt mezíním života pozemského. Oba autoři se liší také tím, že u J. Nerudy lyrický subjekt ve své sbírce nemluví jen o smrti člověka, ale přenáší motiv smrti do jiných oblastí (například literatura) –

*„Bravo páni literáti!
dejte pozor na ženské,
byť i písemnictví pošlo, –
jen když bude panenské!“³⁷*

U O. Březiny je smrt zobrazovaná pouze ve spojení s člověkem.

Oba autoři se neshodují jenom v tematice smrti, ale také například v syntaktické výstavbě. Jedno souvětí tvoří celou sloku. Běžné jsou věty zvolací a věty tázací.

*„Před Tebou dráha otevřena – – –
Vstup ve ni , duše, hledej sobě cíl!“³⁸
„Jaký bujný ples na živém stromu! [...].“³⁹*

³⁵ BŘEZINA, Otokar. *Prvotiny*. Redigoval Hýsek Miloslav. Praha: Česká akademie věd a umění nákladem Melantricha, 1933, s. 285. Spisy Otokara Březiny; sv. III.

³⁶ NERUDA, Jan. *Hřbitovní kvítí*. In: *Knihy básní*. Praha: NLN, 1998, s. 10. Česká knižnice. ISBN 80-7106-281-2.

³⁷ Tamtéž, s. 58.

³⁸ BŘEZINA, Otokar. *Prvotiny*. Redigoval Hýsek Miloslav. Praha: Česká akademie věd a umění nákladem Melantricha, 1933, s. 286. Spisy Otokara Březiny; sv. III.

³⁹ NERUDA, Jan. *Hřbitovní kvítí*. In: *Knihy básní*. Praha: NLN, 1998, s. 14. Česká knižnice. ISBN 80-7106-281-2.

Z interpunkčních znamének je nejvyužívanější pomlčka.

Výraznou básni z celé sbírky je báseň *Dušičky*. Lyrický mluvčí večer o svátku Všech svatých pocítuje potřebu navštívit hřbitov –

„[...] Vzpomenu si, a rovy navštívití chtěje,
ku hřbitovu obrátil jsem hned kročeje [...].“⁴⁰

Prochází mezi hroby a popisuje, co vidí –

„[...] Na hřbitově světél na tisíce [...].“⁴¹

i co se ozývá z jednotlivých hrobů –

„Běda, běda,“ zavznělo to v malou dobu,
zavznělo to ze bohatce hrobu [...].“⁴²

Slyší samé nářky. Najednou se ocitá před hrobem dívky, myslí si, že uslyší stesky, ale opak je pravdou. Slyší lkaní a prosby. Díky tomu postupně dochází k tomu, že ačkoli láska přivádí na scestí, je to jediné štěstí v životě člověka. Jan Neruda ve své sbírce také pracuje s tematikou Dušiček, ale jeho pojetí je více obecné –

„O Dušičkách na hřbitově
větrík vesele si s lidmi zahrává,
radostí snad, že to množství lidstva
pro hřbitov už zase dozrává.“⁴³

Josef Zika ve své monografii *Otokar Březina* píše, že ve sbírce lze spatřovat také jistý vliv Karla Jaromíra Erbena, respektive erbenovský baladický tón, a to především v básni *Rekviem*. Příběh vypráví o mladé matce prosící Boha, ať ušetří jejího chlapce a povolá si k sobě raději ji –

„Nech jej, nech jej, dobrý Bože,
raděj život vezmi mi,
nech jej, Bože – radš mě vezmi,
sic to peklo na zemi.“⁴⁴

⁴⁰ BŘEZINA, Otokar. *Prvotiny*. Redigoval Hýsek Miloslav. Praha: Česká akademie věd a umění nákladem Melantricha, 1933, s. 281. Spisy Otokara Březiny; sv. III.

⁴¹ Tamtéž, s. 281.

⁴² Tamtéž, s. 282.

⁴³ NERUDA, Jan. *Hřbitovní kvítí*. In: *Knihy básní*. Praha: NLN, 1998, s. 17. Česká knižnice. ISBN 80-7106-281-2.

⁴⁴ BŘEZINA, Otokar. *Prvotiny*. Redigoval Hýsek Miloslav. Praha: Česká akademie věd a umění nákladem Melantricha, 1933, s. 285. Spisy Otokara Březiny; sv. III.

Bůh se nad matkou i nad jejím dítětem smiloval, avšak trestu matka neunikla. V momentě kdy chlapec dospěl, začal „holdovat“ alkoholu a karbanu. Čas plynul, matka zestárla a umírá. Syn klečí u její postele a žádá o odpuštění, toho se mu dostalo. Nicméně pohřbu matky se neúčastnil a raději se místo něj věnoval světským radovánkám –

*„Nedbal synek polepšení,
nedbal nic a nic zas, nic,
a když mater k hrobu nesli,
tančil v kole jak by nic.“⁴⁵*

Za to, že zneuctil památku matky, ho stihl trest. O půlnoci se matka objevila ve světnici a dala nezdárnému synovi rok na polepšení –

*„Běda, dítě,“ klepotá to,
„zlořečen ti každý krok,
při rekviem ty jsi tančil ...
k polepšení zbyl ti rok.“⁴⁶*

V poslední sloce se však dovídáme, že rok na polepšení nestačil –

*„Za rok na to řeholníka
kryje kéhos matka zem;
jest to syn, který se bavil
při matčině rekviem.“⁴⁷*

První epická báseň, která byla uveřejněna v tisku (ve *Vesně* roku 1886), byla báseň *Lékař*. Jako autor je zde uveden Václav Danšovský – jedná se o první pseudonym Otokara Březiny. Vznikl podle názvu ulice v Počátkách, kde bydlel se svými rodiči. Dojmy z uveřejnění básně popisuje v dopise Františku Bauerovi z 30. září 1890. V časopise *Vesna* poté vyšly ještě: cykly *Písař* (červenec, srpen 1886) a *Z dopisů sestře* (září, říjen 1886) a báseň *Hrobník* (prosinec 1886). Všechny tyto básnické útvary jsou vzhledem do života obyčejných lidí. Báseň *Lékař* popisuje „lékařovu lásku k dceři ženy, kterou uzdravil, avšak když potom ona sama ochuraví, uzdravit ji nemůže“⁴⁸. Cyklus *Písař* pojednává o nešťastné lásce písaře k dívce, kterou mu odvede šťastnější sok, on ji

⁴⁵ BŘEZINA, Otokar. *Prvotiny*. Redigoval Hýsek Miloslav. Praha: Česká akademie věd a umění nákladem Melantricha, 1933, s. 285. Spisy Otokara Březiny; sv. III.

⁴⁶ Tamtéž, s. 286.

⁴⁷ Tamtéž, s. 286.

*pak po letech najde nemocnou a opuštěnou a ujímá se jejího dítěte*⁴⁸. Báseň *Hrobník* líčí osud hrobníka, *který nalezne nad čerstvým rovem matčiným její zmrzlé dítě*.⁴⁸ Cyklus *Z dopisů sestře* je psán jako dopis mladé dívky, která popisuje své sestře Boženě seznámení s otcovým hostem. Dopis pak zakončuje pozváním na svatbu. Je patrné, že ústředním motivem spojujícím jednotlivé básně je nešťastná láska, až na cyklus *Z dopisů sestře*, ten se odlišuje celkovým vyzněním. Všechny výše jmenované básně mají spíše melancholický ráz.

Výrazně se v nich projevuje ovlivnění mladého poety verši Svatopluka Čecha. Zpracování výše zmíněných epických básní tihne k romantičnosti stejně jako v Čechově eposu *Václav z Michalovic*. Oba také ve svých verších odkazují na Boha, objevují se katolické symboly, pro příklad uveďme báseň *Lékař*, kde mladá dívka klečí u postele své matky a modlí se.

Tady se pozastavme nad postavou ženy. Svatopluk Čech ji idealizuje, o čemž se můžeme přesvědčit v eposu *Dagmar*. Za ideál ženy považuje Markétu Přemyslovnu, dceru Přemysla Otokara I. Pod vlivem S. Čecha zaujímá podobný postoj i Otokar Březina. Ženu vnímá jako něco mystického na rozhraní světa pozemského a světa přesahujícího naše vnímání. Například uveďme opět báseň *Lékař*, kde dívka, do níž se subjekt zamiluje, připomíná anděla, stejně tak je vykreslena Nast'á v baladě *Bratří* a později v próze *Anděl* slečna učitelka modlící se v kostele.

*„Já ku nemocné vešel. Jizba šerá,
v níž světlo vniká nesměle –
na loži matka, u ní klečí dcera
tak jako cherub v kostele.[...]

Tak byla jako sedmikráska,
jak v úkrytu vzkvetlá fiala;
to její oko všechnu bolest hlásá,
jež srdce její dojala.*

⁴⁸ ZIKA, Josef. *Otokar Březina*. Praha: Melantrich, 1970, s. 30.

*A zdálo se, jak kdyby toto dítě vlnadné,
ta postava tak spanilá
matičku objat ve náručí chladné
andělu smrti bránila.*⁴⁹

*„[...]A tu jsem si Nasti více všiml
ve čarovném onom osvětlení.
Kdybych anděla snad z nebe viděl,
přece tolik krásy nenesl by –
šíje bílá, mramorová, svěží,
až se bílé světlo odráželo;[...].”*⁵⁰

Všechny ženské postavy mají velmi podobnou charakteristiku. Můžeme říci, že jde až o stereotypní obraz.

Dalším společným rysem O. Březiny a S. Čecha je užití monologů založených na vypravování. Nicméně O. Březina je přizpůsobil svému stylu, takže březinovský vypravěč se ve své rozmluvě neobrací ke konkrétnímu jedinci, ale k neznámo komu. V poezii, ale i próze S. Čecha se objevuje motiv bloudění a tento motiv Otokar Březina též přijal za svůj, jak uvádí P. Fraenkl. Příkladem nám může být opět báseň *Lékař*, kde hlavní hrdina jede lesem a zároveň cestuje ve svých myšlenkách. Ve vrcholných Březinových sbírkách tento motiv přetrvává, ale je mnohem propracovanější, jedná se o jakési „*bloudění v zadumání a myšlenkách*“.⁵¹

V roce 1886 vznikla sbírka s názvem *Poezie* (někdy označována jako *Básně*). Jedná se o „knížečku“ rukopisných epických básní svázanou v červeném plátně. Od předešlé sbírky se liší jednak rozsahem (má 107 stran), tak formou i obsahem. Je věnována Březinovu spolužákovi Františku Bauerovi – „*Druhu svému Fr. Baurovi. Václav Jebavý, studující*“.⁵²

⁴⁹ BŘEZINA, Otokar. *Prvotiny*. Redigoval Hýsek Miloslav. Praha: Česká akademie věd a umění nákladem Melantricha, 1933, s. 12. Spisy Otokara Březiny; sv. III.

⁵⁰ BŘEZINA, Otokar. *Prvotiny*. Redigoval Hýsek Miloslav. Praha: Česká akademie věd a umění nákladem Melantricha, 1933, s. 81. Spisy Otokara Březiny; sv. III.

⁵¹ FRAENKL, Pavel. *Otokar Březina: mládí a přerod: genese díla*. Praha: Melantrich, 1937, s. 65.

⁵² Památník národního písemnictví – literární archiv. Fond *Otokar Březina* (vl. jm. Václav Jebavý), inv. č. 2. *Březina Otokar: Poezie, sbírka veršů*.

Sbírka je rozdělena na dvě části – *Z různých zvuků*, *Ze zvěstí ukrajinských* (oba oddíly jsou nadepsány na samostatný list červeným inkoustem). První část čítá 4 básně (*Hus*, *Balada o cepu*, *Hrobník*, *Vozka*), druhou část tvoří dvě balady (*Píseň o Chorušenkovi*, *Bratři*), které jsou uvozeny veršovánkou *Vstup*.

Báseň *Hus* je epickou skladbou o posledních okamžicích života Mistra Jana Husa. Báseň je rozdělena na několik tematických částí. První část jsou Husovy vzpomínky na matku –

„*A Husovi se zdálo, jak se z dýmu tvoří
domek útulný, v němž nízká okna jen,
kde máti jeho v mnohém často hoří
ho konejšila v sladký mládí sen; [...]*“⁵³

Mistra J. Husa zajímá její reakce na to, že její syn je upoután ke kůlu na hranici; reakce na to, že je odsouzen za rouhání se Hospodinu. Ve druhé části subjekt reprodukuje Husovy vzpomínky na kázání v Betlémské kapli. Ve třetí části básně si pro duši Mistra J. Husa přichází jeho matka a odvádí ho do nebe. Každá část je oddělena popisem toho, jak se plameny postupně zmocňují těla –

„*Hus zachvěl se. Už plamen šlehl kolem
a rety Husa pějí chvějné bolem: [...]*“⁵⁴

Báseň *Balada o cepu* je stejně jako předešlá báseň členěna do několika tematických částí. Vypravěč zde popisuje prostý cep sloužící k vytloukání klasů, který se po smrti Mistra Jana Husa stal symbolem boje –

„*A ve víru děsném Žižka povstal slepý:
„Trestej smrt Husa, okovejte cepy!“ [...]*“⁵⁵.

Ve zkratce, ale realisticky líčí husitské boje, zmiňuje se o bitvě u Lipan i o bitvě na Bílé hoře. V poslední tematické části však konstatuje, že cizí vliv zvítězil nad cepem a český sedlák se stal otrokem –

⁵³ BŘEZINA, Otokar. *Prvotiny*. Redigoval Hýsek Miloslav. Praha: Česká akademie věd a umění nakladem Melantricha, 1933, s. 52. Spisy Otokara Březiny; sv. III.

⁵⁴ Tamtéž, s. 53.

⁵⁵ Tamtéž, s. 56.

*„Sedlák ohlédl se a cizáka měřil,
cep svůj v ruce tiskl – avšak neudeřil.
Otroctví se v zemi českou tiše vkládá,
utichlý cep český pavouk obeprádá.“⁵⁶*

Báseň *Vozka* pojednává o obchodníkovi jedoucím ztemnělým ranním lesem. Vzpomíná na požár rodného domu a na smrt své manželky. Během cesty promlouvá se svým koněm, který táhne vůz. Pobízí ho –

„Jen, koníku můj, klusej dál! [...]“⁵⁷

Tato pobídka se v básni objevuje několikrát a je jakýmsi pojítkem celého příběhu.

Báseň *Hrobník* je jediná báseň ze sbírky uveřejněná v tisku (viz výše). Text uveřejněný se ale liší od původní verze. Zřejmě se jedná o úpravy redaktora. Například v tisku není otištěna sedmá sloka. O čem báseň pojednává je zmíněno výše.

Všechny básně mají velice podobnou výstavbu. Společné pro něj je také velice barvitý popis plný emocí. Subjekt svým vyprávěním navozuje představu skutečného dění.

Jak již bylo uvedeno výše, básně druhé oddílu uvozuje veršovanka *Vstup*, kde mluvčí vyslovuje své přání spatřit Ukrajinu –

*„Já přál jsem sobě častokráte,
bych viděl Dněstru, Donu toky svaté,
bych lid kozácký zřel –
lid, který pro svobodu svou i víry
se vyvinul na mužné bohatýry
a sršel blesky smrtelných střel!“⁵⁸*

A tím navozuje na balady, které následují a v nichž se objevují reálie východní části Evropy. *Píseň o Chorušenkovi* a *Bratří* zpracovávají především sociální tematiku a formou i obsahem evokují ruské byliny. O. Březina zde vyjadřuje své nadšení nad kozáky a junáky. Obdivuje jejich vlastenecký zápal a hrdinské činy.

První jmenovaná balada pojednává o kozákovi Chorušenkovi, který se při návratu z války seznámí s krásnou dívkou. Za nedlouho se s ní ožení. Avšak Turci znovu úto-

⁵⁶ BŘEZINA, Otokar. *Prvotiny*. Redigoval Hýsek Miloslav. Praha: Česká akademie věd a umění nakladem Melantricha, 1933, s. 58. Spisy Otokara Březiny; sv. III.

⁵⁷ Tamtéž, s. 44.

⁵⁸ Tamtéž, s. 59.

čí a on je nucen bránit svoji zem. Odjíždí znovu do války. Když se navrací domů, vidí vypálenou vesnici. Dozví se, že jeho žena byla unesena Turky. Vydá se proto se svými druhy na cestu. Podaří se mu ji osvobodit, ale při útěku je raněna a umírá. Od této chvíle Chorušenko bloudí Ukrajinou a bojuje proti Turkům –

*„Když schvácen sám Chorušenko
Turka šavlí ustal v díle,
mohylu mu nasypali,
a na jeho na mohyle
slepý huslař zpíval písně.“⁵⁹*

Balada má rámcovou kompozici. S příběhem o Chorušenkovi nás seznamuje slepý hudebník, který ho u mohyly slyšel od havranů. S ohledem na tento ústřední motiv se Pavel Fraekl ve své monografii domnívá, že se O. Březina inspiroval poesií Tarase Hryhorovyče Ševčenka. Ten v jedné ze svých básní ze sbírky *Kobzar* píše o zpěvákovi, který vypráví pověst, jež vyslechl u hrobu junáka. V závěru se opět vracíme k mohyle.

V baladě *Bratří* vypráví stařec Ivan svůj příběh. Zpovídá se ze svých špatných činů, ze své žárlivosti na bratrovo štěstí. Záviděl bratrovi Tarasovi jeho dívku Nast'u, do které se též bezhlavě zamiloval. A poté, co jeho bratr odešel do války proti Turkům, vycítil příležitost. Donutil Nast'u ke sňatku. Bohužel je Ivan šťasten jen krátce, Nast'a totiž při porodu umírá. Za pár let se vrací nic netušící Taras domů a v momentě, kdy se dovídá, co se během jeho nepřítomnosti odehrálo, je zdrcený. Zavrhne svého bratra a vrací se k vojsku. Ve druhé části pak, stařec Ivan odjíždí na výpravu proti Turkům, aby své zlé skutky odčinil a popřípadě i ukončil svůj život. A to se i v závěru stane.

V této části se také dozvídáme Ivanův příběh z pohledu Tarase (příběh je tak vyprávěn ve dvojí perspektivě). Tarasův monolog je velmi emotivní, objevují se expresivní výrazy –

*„U srdce mě cosi bodlo prudce,
srdce bušilo mi, až ten tlukot
celým tělem trás mi, a já maně
na srdce jsem svoji ruku tiskl.“⁶⁰*

⁵⁹ BŘEZINA, Otokar. *Prvotiny*. Redigoval Hýsek Miloslav. Praha: Česká akademie věd a umění nákladem Melantricha, 1933, s. 79. Spisy Otokara Březiny; sv. III.

Velmi emotivní je i setkání obou bratrů, poté co Ivan vyslechne z povzdálí Tarasovu zpověď, a jejich smíření –

*„Odpust', bratře, odpust' zbloudilému,
tobě který život tolik ztrudil,
sobě který připravil jen peklo.
Odpust', bratře, pro tu kterou's lubil,
ku níž zahořel i já jsem láskou,
odpust', bratře, budiž milostivý!“⁶¹*

Otokar Březina zde tematizuje motiv nešťastné lásky. Život obyvatel vesnice, kteří nečinně přihlíželi Ivanovu počínání, pouze přibližuje, nehodnotí. Do popředí staví sociální aspekty. Zaobírá se mezilidskými vztahy, důraz klade především na vztah mezi bratry Ivanem a Tarasem a vztah mezi Ivanem a jeho dcerou, jejíž matkou je Nast'a –

*„[...] Vrátiš-li se ze dnešního boje,
za mne dítě moje drahé líbej.
Vyříd' jí, že pokoje jsem našel
ve bratrově srdci přelaskavém.[...].“⁶²*

⁶⁰ Tamtéž, s. 95.

⁶¹ BŘEZINA, Otokar. *Prvotiny*. Redigoval Hýsek Miloslav. Praha: Česká akademie věd a umění nákladem Melantricha, 1933, s. 98. Spisy Otokara Březiny; sv. III.

⁶² Tamtéž, s. 101.

2.1.3. PÍSNĚOVÉ TEXTY

Otokar Březina nejen že psal básně, ale také psal texty k písním. Na studiích v Telči se sblížil se spolužákem Františkem Bauerem, nadějným skladatelem. Spolu zkomponovali několik skladeb spíše žertovného vyznění, které se hrály na schůzkách studentů. Podle M. Hýska byly kuplety mezi studentstvem velmi oblíbené a zpívané.

Z jejich společné tvorby jmenujme například *Don Alfons* (nedochovalo se), *Lov slečny Kláry aneb Líce barvou natřela si*, *Výletní valčík*, *Jak starý Křoupal vykládá vnukům ve verších o bývalých časech*. Kuplet *Výletní valčík* vznikl v souvislosti s výletem IV. ročníku do Tišnova. Večer po výletě se pak konal koncert, na kterém tento kuplet zazněl. Miloslav Hýsek tvrdí, že u publika vzbudil nebývalý ohlas a dokonce sbormistr z Tišnova si vyžádal noty. Otokar Březina je též autorem libreta k Bauerově opeře *Masopust*. Libreto se bohužel nedochovalo.

2.2. PROZAICKÉ PRVOTINY

Během studia v Telči píše Otokar Březina vedle veršů také prozaické texty humoristické, ale i tragické nebo tragikomické, mnohdy poplatné májovské a ruchovsko-lumírovské poetice. U většiny z nich nemůžeme s jistotou říci, kdy vznikly. Začínající literát je nedatuje a ani je nepodepisuje anebo pouze napíše značku V. nebo v. První podepsanou prózou je až novela *Protější okno* (1890). „*Březina nemá v této době [1883–1887] ještě svých, cele vyhraněných zkušeností citu a obraznosti, myšlenky a vůle, jimiž by dovedl zároveň dát umělecký tvar a převést je tak z mlhavé říše vidin a snů do oblasti názorného ztělesnění tvůrčího.*“⁶³ Lze tedy říci, že O. Březina teprve hledá cestu svého dalšího literárního směřování, a tudíž jeho prózu nelze považovat v tomto období za jeden ucelený soubor.

V telčských prozaických prvotinách je možné vysledovat jisté spojující znaky. Spočívají v realistickém vykreslení situace a v pojetí hlavních a vedlejších postav, pro něž byli předlohou obyvatelé Telče a okolí. Pro hlavní postavy je příznačné, že jsou to vždy jednotlivci, nikdy ne kolektiv. Prožívají dobrodružství uvnitř sama sebe, touží po slávě, uznání a hlavně lásce. Láska bývá skoro ve všech prózách pouze platonická, někdy mysticky zabarvená.

Pro postavy a stejně tak pro tematiku platí, že Otokar Březina čerpal z prostředí, v němž se pohyboval a jež dobře znal, tedy prostředí venkova a malého města. Především ho fascinovala maloměstská atmosféra a vztahy mezi jednotlivými obyvateli. V jednotlivých příbězích se „*podle Nerudova vzoru [Březina] snažil realisticky vykreslit různé typy venkovských lidí i maloměstských figurek, které vnímal s poněkud naivně boдрým humorem*“⁶⁴. Kritizuje maloměstskou společnost, a to cestou ironie. „*Jeho ironie a pichlavý posměch, jeho satira a sarkastický úšklebek nade vším šosáckým, maloměstským, zvolna ztučnělým i trouchnivějším, jsou projevem dozrávajícího, dramatického smyslu [...]*“⁶⁵.

Ironie ale není jediným prostředkem, který se objevuje v jeho prózách 80. let 19. století. S ironií koexistuje tragika, jak je naznačeno výše. O. Březina nic neidealizuje

⁶³ FRAENKL, Pavel. *Otokar Březina: mládí a přerod: genese díla*. Praha: Melantrich, 1937, s. 28.

⁶⁴ MED, Jaroslav. *Spisovatelé ve stínu: studie o české literatuře*. Praha: Zvon, 1995, s. 10. ISBN 80-7113-129-6.

⁶⁵ FRAENKL, Pavel. *Otokar Březina: mládí a přerod: genese díla*. Praha: Melantrich, 1937, s. 111.

a předkládá čtenářům osudy hrdinů, tak jak je vypožoroval – bez příkras. Upozorňuje na individuální osudy i na některé sociální problémy maloměsta. Pro představu uvedme příklad. V povídce *Malá Elsa* zachrání mladičká provazochodkyně chlapce před utonutím, ale následným sledem událostí je obyvateli městečka nařčena, že chtěla malého chlapce utopit. Toto nařčení má vliv na tragickou nehodu, při níž Elsa zemře. Objevují se ale i takové prózy, v nichž Otokar Březina tíhne k emocionálnímu způsobu vyprávění – např. povídka *Anděl*⁶⁶.

Přelomovým je pro Otokara Březinu a hlavně pro jeho tvorbu rok 1887, kdy skládá maturitní zkoušku a odhází z Telče (prožitek je zpoetizován v básni *Mrtvé mládí*). V této době bylo otištěno nejvíce prozaický prací především v Orlu, Orlici a Vesně. Jeho dosavadní styl se výrazně proměňuje. Prózy už nepřipomínají maloměstské anekdoty. Mizí vliv poezie Svatopluka Čecha i Vítězslava Háška. „*Není to už Václav Danšovský – elegik ani idylik, básník vlastenecky příležitostný nebo radostně družný*.“⁶⁷ Nyní je styl jeho próz čistě realistický. „*K realismu jej vede hlavně touha po nahé pravdě věcí; tu chce odkrýt a každý pojem nazvati pravým jménem [...]*.“⁶⁸ A díky zálibě v četbě titulů E. Zoly se styl jeho próz přibližuje až k naturalismu. Je patrná snaha o hloubkový rozbor lidské duše, o dokonalé popsání vnitřních pochodů jednotlivce.

Josef Zika se ve své monografii domnívá, že transformace Březinova stylu je způsobena náhlou životní změnou, ztrátou přátel a vazeb s intelektuální vrstvou Telčska. V této době totiž odchází Otokar Březina do Jinošova⁶⁹, kde začíná svou učitelskou dráhu. Nicméně právě zde v jinošovské pustině (jak sám O. Březina místo svého dočasného pobytu nazývá) vznikají nejpropracovanější prozaické práce, jako jsou novela *Důležitý den života příštipkáře* nebo novela *V lékárně*.

Jisté je, že již v Jinošově si započal O. Březina kompenzovat ztrátu studentského života studiem jazyků, nejrozumnějších filosofických děl a četbou hlavně ruské a francouzské literatury. V tomto pokračoval i poté, co ho v roce 1889 přeložili do Nové Říše. Místní klášterní knihovna mu poskytla spoustu nových titulů, s trochou nadsázky můžeme říci „nové potraviny pro jeho duševní rozvoj“. Není tajemstvím, že si oblíbil I. Kanta, A. Schopenhauera a S. Freuda. Ostatně jejich vliv můžeme spatřovat v Březinových

⁶⁶ viz přílohy

⁶⁷ FRAENKL, Pavel. *Otokar Březina: mládí a přerod: genese díla*. Praha: Melantrich, 1937, s. 110.

⁶⁸ Tamtéž, s. 143.

⁶⁹ obec v okrese Třebíč, vzdálená 6 kilometrů od Náměště nad Oslavou

esejích a také vrcholných básnických sbírkách. Zjednodušeně řečeno, čím více O. Březina četl zahraniční autory, čím více studoval filosofické studie, tím více se jeho literární projev zdokonaloval a proměňoval.

Obzvláště v první polovině 90. let 19. století, kdy už pobýval v Nové Říši, je tvůrčí přerod nejmarkantnější. Otokar Březina procházel vnitřní krizí, jak se dovídáme z korespondence adresované nejdůvěrnějším přátelům, a to Anně Pammrové a Františku Bauerovi. Jaroslav Med se domnívá, že v této době O. Březina „*propadal hluboké melancholii a pochybnostem o smyslu své dosavadní umělecké tvorby*“⁷⁰. Výrazně se na psychice mladého spisovatele projevila bolestná ztráta rodičů v únoru roku 1890 – během jednoho týdne přišel o matku i otce (zpracováno v novele *Protější okno*). Tento trýznivý prožitek umocnil jeho pocit samoty, uzavírá se do světa snů, do světa mimo realitu. A právě tady začíná jeho kosmické vizionářství, tak typické pro jeho vrcholné básnické sbírky. Rodné Počátky se mu staly podle Pavla Fraenkla místem spojené s pocity sklíčenosti, trudomyslnosti.

Postupně se jeho autorský styl vykreslil až do podoby, která je důvěrná známá z jeho vrcholných básnických sbírek. Uchýlil se do světa snů, podobenství a symbolů. Hlavními motivy se staly smutek, osamění, bída, lítost a smrt. V příbězích hrdinové bojují proti všednosti, přízemnímu myšlení a konzumnímu způsobu života. Z korespondence první poloviny 90. let určené Anně Pammrové víme, že Otokar Březina cítil, že próza mu už nedá dostatek prostoru pro vyjádření emocí, a proto se opět přiklání k poezii. K próze se navrácí až po čase, a to v podobě esejů.

Ale nebyly to pouze vnitřní pohnutky a potřeby, které zapříčinily změnu v Březinově autorského stylu. Na přelomu 19. a 20. století literatura ztratila ideály, s kterými do 19. století vstupovala. Přeměna Březinova autorského stylu tedy „*úzce souvisí i s obecnou proměnou české literatury, která procházela v tomto období krizí a ocitla se v hraničním pásmu, v němž se mísí staré s novým*.“⁷¹ Hledaly se nové prostředky pro vyjádření společenské situace, pro popis vnitřních stavů jedinců. Vzorem pro hledání nových cest v literatuře nebo spíše programovým prohlášení nastupující generace spisovatelů se stal Šaldův text *Synthetism v novém umění*. „*Šaldova esej a také díla Stephana Mallarmého měly klíčové postavení v přerodu Otokara Březiny*

⁷⁰ MED, Jaroslav. *Spisovatelé ve stínu: studie o české literatuře*. Praha: Zvon, 1995, s. 12. ISBN 80-7113-129-6.

⁷¹ Tamtéž, s. 13.

*z básníka-pěvce pohybující se mezi realismem, dekadencí a symbolismem v ryze symbolistického básníka.*⁷²

Na závěr uveďme, že pro všechny prosaické práce z let 80. a první poloviny 90. let 19. století platí, že vycházely v časopisech méně často než práce básnické, ale vyznačovaly se čtivostí a kvalitou, jak uvádí Josef Zika. Byly otiskovány v telečských čtrnáctidenících *Orel* a *Orlice* a také ve *Vesně*. Faktem ovšem je, že se jednalo o regionální deníky a okruh čtenářů čítal pouze místní obyvatele. Možná právě díky tomu se Březinova próza nedostala do podvědomí širší veřejnosti a tím pádem upadla časem v zapomnění. (Je pravdou, že dnes řada „březinologů“ nezná prozaické práce O. Březiny.) A bohužel kvůli tomu Březinova próza neobohatila českou prózu poslední třetiny 19. století, i když potenciál na to měla, jak tvrdí Pavel Fraenkl ve své knize.

Pravdou také je to, že Otokar Březina se ke svým prvotinám sám nikdy nehlásil – popíral autorství. Jak bylo uvedeno výše, ani je nepodepisoval, a když je podepsal tak pouze pseudonymem. Nutno také podotknout, že řada prozaických prací je ztracena. Dozvídáme se o nich z korespondence a vzpomínek lidí, kteří Otokara Březinu často navštěvovali. Za všechny jmenujme satiru *Kulhavý d'ábel na plese* nebo historickou novelu *Telečský Euklides*.

⁷² LAKUŠOVÁ, Ivana. *Otokar Březina - tvůrce moderní eseje*. Hradec Králové, 2016. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce PhDr. Nella Mlsová, Ph.D. s.14.

2.2.1.FEUILLETON BEZ NADPISU

Otokar Březina se neomezoval pouze na jeden literární žánr. S nadsázkou se dá říci, že vyzkoušel vše, co próza nabízí, proto jsou prosaické práce žánrově velice nesourodé. Vznikají jednak krátké črty, tak rozsáhlé novely. Dokonce tvořil fejetony, tedy útvary na pomezí beletrie a žurnalistiky. Jelikož není snadné určit, které Březinovy práce jsou fejetony, věnujme se pouze tomu, kde je to explicitně vyjádřeno – *Feuilleton bez nadpisu*.

Fejeton je poměrně mladý útvar. Formu blížící se dnešní dostal v 1. polovině 19. století prostřednictvím žurnalistické činnosti Josefa Kajetána Tyla, Václava Bolemíra Nebeského a Karla Havlíčka Borovského. Zpočátku se mu říkalo různě, například beseda nebo podčárník, a to proto že byl v periodicích umíst'ován pod čáru. Nicméně velice záhy se stal čtenáři vyhledávaný a žádná periodika se bez něj neobešla, a to především v 2. polovině 19. století. Tehdy vznikaly fejetony Jana Nerudy, který v nich dokázal mistrovsky propojit zpravodajství a uměleckost, a tím předurčil další vývoj žánru⁷³.

Nutno podotknout, že fejeton skýtá značnou míru tvůrčí volnosti a dostatek prostoru pro vlastní názory. Pisatel může propojovat antagonistická slova, což často vede k humornému vyznění celého textu. Může se přímo obracet na čtenáře a klást mu otázky. A to je podle B. Osvaldové hlavní lákadlem, proč si řada autorů tento žánr volila a volí dodnes. Zároveň byl „*fejeton [byl] jakýmsi odrazovým můstkem pro mladé, nastupující autory. Na něm zkoušeli, zda obstojí i při psaní beletrie*“⁷⁴.

Ve *Feuilleton bez nadpisu* Otokar Březina napodobuje Jana Nerudu. Text „[...] vyšel v Orlici 28. května 1887. Není podepsán, je jen označen trojúhelníkem, jakým Neruda označoval své fejetony v *Národních listech*, a začíná: „Proč bych si nezahrál na Nerudu? Zapověděti mi to nemůže nikdo, leda snad sám Neruda ...“⁷⁵ Fakt, že text je označen pouze symbolem trojúhelníku značně ztěžovalo určení autorství a dobu vzniku. Jen díky korespondenci se podařilo prokázat, že text napsal Otokar Březina a že vznikl v době, kdy bydlel v domě rodiny Neuvirthů v Telči.

⁷³ podle OSVALDOVÁ, Barbora. *Fejeton*. In: Česká publicistika mezi dvěma světovými válkami. Praha: Academia, 2017. s. 37–50. ISBN 978-80-200-2754-2

⁷⁴ OSVALDOVÁ, Barbora. *Fejeton*. In: Česká publicistika mezi dvěma světovými válkami. Praha: Academia, 2017, s. 48. ISBN 978-80-200-2754-2.

⁷⁵ ŽIKA, Josef. *Otokar Březina*. Praha: Melantrich, 1970, s. 33.

Ústředním tématem textu je smích. V úvodu autor naznačuje, že v případě zdařilé i nezdařilé práce se čtenář bude smát. Upozorňuje však na rozdíl mezi těmito dvěma druhy smíchu – „*Ačkoli bloudí světem na sta exemplářů á la Filip II. španělský, jenž prý se usmál, jen když slyšel o krvavé noci bartolomějské, přece nicméně je smích motýlem, jenž bez rozpaků usedá na rty klučiny, jenž oklamal trestající spravedlnost, tak jako na líc slečinky, když vyhnula se šťastně obávanému setkání dvou nejmilejších a vysvobodila se z obávané kolise.*“⁷⁶

Zajímá se, co smích je. Nejdříve se pokouší o vědecké vymezení a nakonec dochází k tomu, že je nezbytnou součástí života. Pozastavuje se nad tím, že člověk smích zkoumá už velice dlouho a to donutilo i básníky věnovat mu pozornost.

Přichází s myšlenkou založit kancelář pro smích – „*Aby se tam lidi táhli, mohla by se otevřít na náměstí. Firma by zcela prostě zněla: Kancelář pro smích. Úřední hodiny, kdy komu napadne. Honorář dobrá vůle.*“ Následně popisuje vybavení. Tvrdí, že musí být komické, aby navozovala atmosféru vhodnou pro smích, a také vlastenecké, proto by kancelář měla mít obrazárnu s obrazy významných českých učenců.

V závěru vyslovuje svůj strach o svou myšlenku, protože se domnívá, že doba, ve které žije, není nakloněná novým myšlenkám – „*A o myšlenky je teď zle, skorem jako o peníze!*“⁷⁷ Každý podsouvá své myšlenky jiným a ti je přijímají za své. Zcela na konci textu se omlouvá za svůj sentiment a úvahy o zkaženosti lidstva. Obrací se na čtenáře a ptá se ho, zda se směje a jaký druh smíchu to je.

Po podrobnějším přečtení textu můžeme spatřovat jisté podobnosti s nerudovským fejetonem, ale i některé odlišnosti. Stejně jako J. Neruda si Otokar Březina volí jedno stěžejní téma, v tomto případě je to smích, a to následně rozvíjí dalšími tématy. Oba často využívají výčty a různá rčení, citáty či hesla – pro příklad uveďme heslo z Březinova textu „*Nic nedbej své děle*“⁷⁷, jež přetváří na „*Nic nedbej, jen se směj*“⁷⁸.

Oba autoři dle D. Turečka oslovují ve svých textech čtenáře. Volí prostředky hovorové komunikace a snaží se navázat se čtenářem, co nejužší kontakt. Nutno ovšem podotknout, že každý trochu jiným způsobem. J. Neruda v oslovení čtenáře zdůrazňuje

⁷⁶ BŘEZINA, Otokar. *Prvotiny*. Redigoval Hýsek Miloslav. Praha: Česká akademie věd a umění nakladem Melantricha, 1933, s. 161. Spisy Otokara Březiny; sv. III.

⁷⁷ Tamtéž, s. 162.

⁷⁸ Tamtéž, s. 163.

své tvůrčí nadání. Březinovo oslovení je více poetické, svou podobou se přibližuje spíše ke zpracování V. Hálka. Jak bylo zmíněno u prvotín ve verších, tituly V. Hálka byly pro Březinovy literární počátky důležité a jisté znaky Hálkova autorského stylu, jako například emocionalita, se v něm zakořenily.

Podle Dalibora Turečka bylo pro J. Nerudu „hlavní vybudovat již v rámci titulku co možná nejostřejší napětí mezi jeho jednotlivými komponenty a připoutat tak čtenáře, který měl být k další četbě ponoukán zvědavostí.“⁷⁹ Tohoto prvku ale O. Březina nevyužívá, text nepojmenovává, a proto je *Feuilleton bez nadpisu* opravdu bez nadpisu. Název byl přidělen až později. D. Tureček též tvrdí, že v březinovském fejetonu nenalezneme ani aditivní kompozici ani odkaz na prostor, což je další skutečnost, kterou se odlišuje od Nerudova stylu.

⁷⁹ TUREČEK, Dalibor. *Fejeton Jana Nerudy*. Praha: ARSCI, 2007, s. 108. Literární věda. ISBN 978-80-86078-78-6.

2.2.2. *RYBNÍK KRVAVEC*⁸⁰

Věnujeme-li se prozaickým prvotinám Otokara Březiny, nesmíme opomenout ty s historickou tematikou. Stejně jako u poezie zachycující historické momenty je stěžejním tématem husitství. Uvedme například novelu *Rybník Krvavec*, kde jsou líčeny události bitvy mezi husity a pány z Rožmberka roku 1423 nedaleko Počátek, Březinova rodného města. Otištění první části novely vyvolalo mezi čtenáři nebývalého ohlasu (viz dopis O. Březiny adresovaný Fr. Bauerovi dne 24. října 1887). Čtenářstvo čekalo na pokračování a nabízelo mladému literátovi materiály potřebné pro psaní dalších podobných povídek.

Stejně jako čtenářstvu, tak i redaktorovi Bohuslavovi Weinzettelovi se novela líbila a žádal O. Březinu o další historické povídky. Nabízel, že on sám mu obstará materiály z historie Telčska, které zpracovával místní rodák profesor Jan Beringer. Ten ale O. Březinu oslovil dřív, než ho B. Weinzettel požádal, jak můžeme číst v dopise ze 4. listopadu 1887 adresovaného Fr. Bauerovi. I přes značný zájem o historické prózy a nátlak nejen ze strany veřejnosti O. Březina napsal jen pár takto orientovaných prací. Mimo jiné i volného pokračování novely *Rybník Krvavec*.

Otokar Březina se při psaní historické beletrie inspiroval autorským stylem Václava Beneše Třebízského. Velmi dobře si totiž podle J. Meda uvědomoval, že pokud chce psát historické práce, které budou čteny, musí se notně s jeho díly seznámit (jeho tituly byly ve 2. polovině 19. století normou historické prózy). V knize *Hovory s Otokarem Březinou* od Gisy Pickové-Saudkové⁸¹ se dokonce vyslovuje, že ho četba Třebízského knih inspirovala natolik, že začal být literárně činný.

Mnohokrát už bylo zmíněno, že především do poslední třetiny 80. let 19. století se O. Březina snažil o realistické vyličení a tato novela je toho zdárným příkladem. Z textu vyplývá, že se mimo jiné inspiroval knihou *Příspěvky k dějinám města Počátek* od archiváře Františka Tischera. Můžeme se domnívat, že dalším zdrojem byl spis *Mars Moravicus* od Tomáše Pešiny z Čechorodu (rodák z Počátek). A to z důvodu, že oba nazývají rybník Bor jako rybník Krvavec (v souvislosti s prolitou krví). To se u jiného autora zabývající se husitstvím neobjevuje. Tomáš Pešina z Čechorodu ve svém díle podává podrobnosti, jak se celá událost odehrála. Avšak je třeba po-

⁸⁰ v některých publikacích uváděn i název *Rybník Krkavec*

⁸¹ viz PICKOVÁ-SAUDKOVÁ, Gisa. *Hovory s Otokarem Březinou*. Praha: Mánes, 1929. Knihy Mánesa.

dotknout, že si některé informace přibarvoval nebo někdy i domýšlel, proto nelze brát jeho popis jako pravdivé tvrzení. Například zmiňuje, že střetu byl přítomen jistý pán z Vrchovišť. To ale není možné. Páni z Vrchovišť přicházejí na Počátecko až na sklonku 15. století⁸².

Příběh Březinovy historické povídky začíná idylicky – „*Večerní slunce již zlatilo vrcholky stromů. Hustým pásem lesů směrem od Telče k Horním Dubenkám táhla neveliká četa bojovníků*“⁸³. Idylicky je též popsána cesta husitské družiny vracující se ze spanilé jízdy v Rakousích. Charakteristika hejtmanů Havla Pinty a Jana Bzdiny pak nese jisté znaky příkrášlení.

Havel Pinta byl podle historickým pramenů skutečná postava. Dle *Husitské kroniky* Vavřince z Březové přešel na stranu Táboritů poté, co dobyli tvrz Sedlec nedaleko dnešního města Tábor. O. Březina ho zde charakterizuje takto – „*byl postavy zavalité a svalnaté, tváře osmahlé a zjizvené, z níž z hlubokých důlků vzhlížely šedivé oči. [...]*“⁸⁴.

U postavy Jana Bzdiny se musíme na chvíli pozastavit. Tady se totiž O. Březina dopouští fabulace – jestli je to záměrné nebo nechtěné, se jen těžko dozvíme. Historické prameny, například spis Jana Beringera a Jaroslava Janouška *Město a panství Telč*, uvádí, že členem husitské družiny byl Jan Hvězda z Vicemilic přezdívaný Bzdinka. Zřejmě z této přezdívky vzniklo Březinovo pojmenování druhého hejtmana, který byl podle něj slovnitější než Havel Pinta a jeho zbroj řemeslněji mnohem lépe provedena.

Zápletku příběhu začíná v momentě, kdy husitská hlídka zajme rožmberského vojáka – „*K hlavní četě blížil se kvapně tři jezdcí táborští, uprostřed majíce svázaného na koni sedícího zbrojnoše*“⁸⁵. Následuje výslech. Jan Bzdina chce zbrojnoše pověsit, ale Havel Pinta je zdrženlivý a nesouhlasí. V momentě, kdy zajatý zbrojnoš uslyšel jméno Havel Pinta, zbystří. Čtenář tak zjišťuje, že mezi oběma muži je jakési pouto.

⁸² více viz LAPEŠ, Jan. *Krajina pod Javořicí* [online]. Dostupné z: <http://www.hornidubenky.cz/01-krajina-pod-javorici/d-3167>. [cit. 2018-01-22].

⁸³ BŘEZINA, Otokar. *Prvotiny*. Redigoval Hýsek Miloslav. Praha: Česká akademie věd a umění nákladem Melantricha, 1933, s. 168. Spisy Otokara Březiny; sv. III.

⁸⁴ Tamtéž, s. 168.

⁸⁵ Tamtéž, s. 170.

Po tomto incidentu družina pokračuje dál až k rybníku Bor, kde se utáboří. V noci se Havel Pinta vydává za zajatcem – *Zdalo se, že spal. – Zato však Havel Pinta pohlížel na zbrojnoše s tváří pozměněnou. [...] „Byl to přece on?“ tak zašeptal si a strážu určené k střežení zajatce na druhou stranu tábora odvolal. – Nechtěl mít svědky. [...]*“⁸⁶ Přesvědčí se, že ho zná, a odhází na břeh rybníka, kde přemýšlí. Najednou z rákosí uslyší hlas. Jde blíže a vidí zajatce. Utekl. Z rozhovoru, který mezi sebou vedou, se čtenář dovídá, že zajatec je syn Pintova přítele, kterého ale Pinta zabil, aby si zachránil svůj vlastní život. Poslední část rozhovoru vyslechne hejtman Jan Bzdina, který přivolává strážu. Vypuká chaos.

Část družiny se vydává za zajatcem, ale neuspěje. Zajatec uprchl. Jan Bzdina vyzývá Havla Pintu, aby odevzdal svou zbraň, neboť je zrádcem. Ten odmítá a mezi hejtmany dochází k potyčce. Mezitím zajatec Spěch, jméno se dozvídáme až ve druhé půli příběhu, utíká ztemnělým lesem do ležení Menharta z Hradce a jeho věrných v Počátkách.

Následuje popis myšlenkových pochodů Havla Pinty – *„Myšlenek řady křížily se mu v mysli... Cítil to opovržení Bzdinovo, cítil tu kletbu, jež spočívala na něm... [...] Jest považován za zrádce kalicha – nuž, ať je zrádcem skutečným!“*⁸⁷. Jenže najednou se ozve houfnice. Blíží se střet. Autor líčí, jak se husitská družina připravuje k boji a zároveň jak se přibližují prokatolické vojsko vedené Menhartem z Hradce, Janem ze Stráže a Janem hrabětem z Guttenštejnu (všichni jsou skutečnými historickými osobnostmi).

Celý příběh spěje k vyřešení – *„Růže rožmberská!“ zvolali náčelníci hradečtí, a střední voj rožmberský postoupil kupředu, vyrazivším Husitům zrovna do rány. [...] Táborité bojovali mlčky – jen tu a tam jako ze zvyku píseň husitská „Kdož jste boží bojovníci“ zazněla, ale brzy zmkla v té vřavě bojujících.“*⁸⁸. Havel Pinta si v zápalu boje nevšimne Spěcha, který se k němu přiblížil zezadu a probodává ho mečem. Po smrti Havla Pinty se situace pro Tábority stává čím dál obtížnější. A po prolomení vozové hradby se Jan Bzdina rozhoduje k útěku.

Co se ve skutečnosti u rybníku Bor dne 17. listopadu 1423 stalo, není zcela známo. Každopádně i dnes jsou kolem rybníka nalézány koňské podkovy, kovové sou-

⁸⁶ BŘEZINA, Otokar. *Prvotiny*. Redigoval Hýsek Miloslav. Praha: Česká akademie věd a umění nakladem Melantricha, 1933, s. 172. Spisy Otokara Březiny; sv. III.

⁸⁷ Tamtéž, s. 177.

⁸⁸ Tamtéž, s. 178.

části vozů a jiné předměty.⁸⁹ Můžeme se tak domnívat, že k jakési srážce mezi tábor-skými bojovníky a vojáky vedenými Menhartem z Hradce došlo. Dnes je v místě údaj-ného střetu pomník vztyčený roku 1913 evangelickým farářem.

Tematikou bitvy u rybníku Bor se také inspiroval Václav Kaplický v knize *Táborská republika*. Jeho zpracování je ovšem poněkud jiné a jiná jsou i jména postav. Havel Pinta se jmenuje Václav nebo také Vaněk Pinta. Jan Bzdina se zde nazývá svým pravým jménem Jan Hvězda z Vícemilic. V Kaplického podání se husitská družina vy-dává k městu Telč, aby osvobodila děti Jana Městeckého z Opočna. Ale k Telči se ne-dostávají. U rybníka Krkavce je zastavují vojáci Menharta z Hradce a jeho sousedů. Dále text pokračuje vyličením bitvy – „*Táboři, očekávajíce snadné vítězství, přestože je nepřítel převyšoval počtem nejméně dvakrát, boj přijali a sešikovali se k bitvě u rybníku Krkavec [...]. Boj byl prudký a urputný. Hradečtí nepřestávali zběsile útočit na hradbu nehledíce na oběti*“⁹⁰. V obou podáních byl Havel Pinta (Václav Pinta) zabit, ale na rozdíl od Březinova textu krutý čin nevykonal pomstychtivý Spěch, ale velitel jednoho z šiků Zdeněk z Palupína – „*Vyčkal okamžiku, kdy se obr rozpráhl k hrozně ráně na jednoho z oděnců, útočícího píkou, a prudce vrazil svůj meč do boku Pintova*“⁹¹. Závěr je u obou autorů podobný. Husité vedení Janem Hvězdou z Vícemilic prchli přes Horní Cerekev do Pelhřimova a odtud zpět do Tábora.

⁸⁹ LAPEŠ, Jan. *Krajina pod Javořicí* [online]. Dostupné z: <http://www.hornidubenky.cz/01-krajina-pod-javorici/d-3167>. [cit. 2018-01-22].

⁹⁰ KAPLICKÝ, Václav. *Táborská republika*. 3. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1985, s. 215. Knihovna české prózy 1945-1985.

⁹¹ Tamtéž, s. 216.

2.2.3. PROZAICKÉ PRÁCE SE SOCIÁLNÍ TEMATIKOU – KRITIKA MALOMĚŠŤÁSTVÍ

Nejčastějším tématem Březinových prozaických prvotin bylo zachycení života na malém městě a charakteristika jeho obyvatel – stejně jako Jan Neruda ve svých *Ara-beskách* nebo *Povídkách malostranských*. Oba autoři těží z toho, co dobře znají, z prostředí pro ně blízkého – Jan Neruda z Malé Strany, Otokar Březina z Telče, malého města na jihozápadě Moravy. Popisují všední život obyvatel, jejich problémy i jejich radosti. Jan Neruda se ale na rozdíl od O. Březiny zajímá o lidi na okraji společnosti, na ty co jistým způsobem vyčleňují. Jan „*Neruda pozoroval, jak se ve fyziognomii postav promítá jejich charakter nebo nálada a citový stav, sledoval jejich psychologii, všímal si, jak se v jejich životě odrážejí návyky ze zaměstnání a jak je jejich povaha utvářena lokálním a společenským prostředím, v němž se pohybují*“⁹².

Březinova charakteristika není tak propracovaná jako Nerudova, ale jak uvádí Miloslav Hýsek, na začínajícího autora je provedena velmi dobře. Nejednou se O. Březina v těchto prózách potýká se sentimentálností a také s tím, že jsou texty poplatné době. Nicméně na čtivosti a oblíbenosti u čtenářů místních periodik jim to neubírá. Jedním ze stěžejních prvků, které využívá, je situační komika.

První z těchto prací je noveleta *Pan Šebestián Štětíčka tragickým hrdinou* (otištěna 2. dubna 1887 v *Orlu*). Jedná se o příběh maloměstského malíře, který pošle svou malbu na výstavu do Prahy v domnění, že se stane slavným. Několik dní na to vyšla v časopise *Athenaeum* úděsná recenze. Hodnotí jeho výtvar jako brak. Pan Štětíčka je zdrcen. Odchází na procházku městem, aby se uklidnil, ale lidé se za ním otáčejí, vysmívají se mu, a dokonce se mu vysmívá i jeho platonická láska Stázinka. Domnívá se proto, že všichni již četli zmíněnou recenzi a ví o jeho prohře. Vrací se domů a až tehdy se všimne černé skvrny od štětce na svém obličej – „*Ó nebesa! Přes celou skoro polovinu levé tváře vypínala se obrovská kaňka, kterou furiantsky za ucho zastrčený štětec vytvořil.*“⁹³

Další prózy, ve kterých se objevují postavy maloměsta, následují. Zmíníme *Fantasií na měsíc* (děj seznamuje čtenáře s panem Strnadem a panem Kostkou, přičemž pan

⁹² POHORSKÝ, Miloš. *Jan Neruda*. In: Dějiny české literatury III., ed. Pohorský Miloš, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961, s. 154. Práce ČSAV

⁹³ BŘEZINA, Otokar. *Prvotiny*. Redigoval Hýsek Miloslav. Praha: Česká akademie věd a umění nakladem Melantricha, 1933, s. 188. Spisy Otokara Březiny; sv. III.

Strnad nalezne v sobě velkou zálibu v hraní na flétnu, ale jeho sousedé tento jeho koníček nejsou schopni akceptovat), *Pokušení* (hlavní postava tohoto příběhu Tadeáš Brouček může evokovat podobnost s prózou Svatopluka Čecha *Pravý výlet pana Broučka do Měsíce*, dějová linka je však jiná), *Pan Lukášek na výletě* (příběh vypráví o diurnistu Lukáškově, jenž se na výletě seznámí s jistým mužem, velmi si spolu rozumí, ale potom se muž záhodně vytratí a stejně tak se vytratí Lukáškovy kapesní hodinky a hotovost). Nejzdařilejší prací je podle Josefa Ziky humoristická črta *Kuřátko a Kuřátko, z kroniky malého města*. Zde je ovlivnění Janem Nerudou nejnapadnější.

Stejně jako Nerudovi malostranští hrdinové žijí i ti Březinovi ustrnulým životem. V jejich každodennosti není prostor pro změny. Oba autoři do nich promítají své prožitky i část svého charakteru. Oba vykreslují postavy i prostředí realisticky a kladou důraz na projevy maloměšťáctví (touha po moci a po ovládnutí druhých, pomlouvání atd.)

Otokar Březina v úvodu zmiňuje, že následující příběh vyčetl v maloměstské kronice. Ústředním tématem je nepřátelství mezi sládkem Jakubem Chmelou a mydlářem Jakubem Kuřátkem – „*Již od dlouhých let se pan Kuřátko s panem Chmelou neměli rádi; mluvili sice spolu (ač jen zřídka), usmívali se na sebe (ač jen škodolibě), když se potkali, pozdravili se (ovšem že uštěpačně), ale v srdcích jejich vládla revnivost.*“⁹⁴ Za nenávist mezi nimi mohly dlouholeté spory o pozemky a (a to hlavně) žena – konkrétně paní Chmelová. V mládí se o ni oba dva ucházeli. Nakonec dala přednost sládkovi. Paradoxem je, že v době, kdy je příběh vyprávěn, paní Chmelová už nežije, ale zášť přetrvává.

Pan Chmela po smrti své ženy sám vychovával svou dceru Boženku a měl jasné představy o její budoucnosti. Mimo jiné byl také velitel sboru dobrovolných hasičů a též měl jasné představy o svém nástupci. Měl se jím stát cukrář Ignác Veverka. Jenže situace se změnila. Do města přišel nový advokát a ten byl záhy zvolen na uvolněné místo. S tím by se pan Chmela ještě smířil, ale to by se advokát nesměl jmenovat Kuřátko. Ihned ho obvinil z příbuzenství s mydlářem, i když ho ostatní ujišťovali, že jde pouze o shodu jmen. Jeho nevraživost k tomuto příjmení v něm každý den narůstala. A nejvíce pak, když uviděl svou drahocennou dceru Boženku v doprovodu advokáta Kuřátka.

⁹⁴ BŘEZINA, Otokar. *Prvotiny*. Redigoval Hýsek Miloslav. Praha: Česká akademie věd a umění nakladem Melantricha, 1933, s. 203. Spisy Otokara Březiny; sv. III.

Celá situace vygraduje v den padesátých narozenin pana Chmela. Sbor dobrovolných hasičů na jeho počest uspořádá pochod městem, který zakončí pod okny domu svého bývalého velitele – „*Jisto jest, že v tvrdé mysli pana sládka led hněvu pod prsky polechtané ctižádosti roztál a že pan sládek děkoval mladému advokátovi pohnutě. A čeho by se byl zase mladý advokát nikdy nenadál, to se stalo: pan sládek pozval ho v den svých jmenovin na oběd!*“⁹⁵

⁹⁵ BŘEZINA, Otokar. *Prvotiny*. Redigoval Hýsek Miloslav. Praha: Česká akademie věd a umění nakladem Melantricha, 1933, s. 210. Spisy Otokara Březiny; sv. III.

2.2.4. PROZAICKÉ PRÁCE SE SOCIÁLNÍ TEMATIKOU – MEZILIDSKÉ VZTAHY

Arabeska *Malá Elsa* vyšla pár měsíců před odchodem Otokara Březiny z Telče (květen 1887). Jedná se o velmi emotivní příběh s tragickým koncem. Stejně jako u většiny Březinových próz začíná i tato charakteristikou hlavní postavy. Zde je jí dvanáctiletá dívka Elsa, provazochodkyně – „[...] *malá její tvář poněkud snědá nejevila žádné pravidelné krásy, ale dva dýmanty jejích očí sálaly tajemným polosvitem a činily ji krásnou. Ah, její oči!*“⁹⁶ Motiv očí se v arabesce několikrát opakuje.

Následně vypravěč popisuje, co zažil na odpolední procházce. Zmiňuje se o příjezdu cirkusu a také o nehodě, které ale nebyl přímým svědkem – „*Vraceje se kolem rybníka zpět zaslechl jsem křik mnoha lidí. Byl jsem zvědav a zastavil jsem se u skupiny živě hovořících žen na břehu rybníka. Vprostřed křičících stály dvě děti. [...] „Ha, nezdránné dítě, komediantka, zmije, hádě! Chtěla utopiti hochu!*“⁹⁷ Vyvedl ji z davu a doprovodil domů. Cestou se dozvěděl, co se u rybníka ve skutečnosti stalo. Elsa zahlédla chlapce, jak spadl do vody, chtěla ho zachránit, a proto skočila za ním, ale brzy ji zradily síly a začala se také topit.

Příběh končí v okamžiku, kdy se koná představení. Elsa jako provazochodkyně chodí po laně. Jenže někdo z davu vykřikne – „*Ha, toť ta zmije od rybníka, která chtěla hochu utopiti.*“⁹⁸ Lekne se, ztratí rovnováhu, spadne na dlažbu a přitom si zlomí vaz.

Vypravěč v závěru dodává, že se účastnil jejího pohřbu a k jejímu hrobu často chodívá – „*Na její hrob chodívám častěji. A vždy, zabloudím-li tam, tu před zrakem mé duše vyhoupne se neveliká její tvář, vroubená polokadeřavými vlasy, v níž plály čarovné dvě temné, hluboké oči...*“⁹⁹

Tato práce přináší jistou novum v próze O. Březiny. Snaží se tragiku zbásňovat, jak tvrdí Miroslav Hýsek v *Prvotinách*. Stejného názoru je P. Fraenkl. Ten navíc uvádí, že v textu zcela chybí popis. Autor nevyhrocuje jednotlivé stěžejní události. V momentě, kdy Elsa umírá, poukazuje na „*ironičnost života, zbaveného spravedlivosti*

⁹⁶ BŘEZINA, Otokar. *Prvotiny*. Redigoval Hýsek Miloslav. Praha: Česká akademie věd a umění nakladem Melantricha, 1933, s. 196. Spisy Otokara Březiny; sv. III.

⁹⁷ Tamtéž, s. 196.

⁹⁸ Tamtéž, s. 198.

⁹⁹ Tamtéž, s. 198.

a řádu a trestajícího smrti příkladný čin dětské odvahy“¹⁰⁰. Blíží se až nihilistickému pojetí. Jako celek text působí melancholicky, ne jako deziluze lidství nebo čirá krutost osudu. O. Březina jako by chtěl poukázat na záškodnost lidské povahy.

V dílku je možné všimnout si některých inspiračních zdrojů. Pavel Fraenkl píše, že v této arabesce je nejvíce patrný máchovský šerosvit, který doprovází některé pozdější Březinovy prózy, a také Arbesova fantastika. Můžeme tu také vysledovat vliv Goetha, a to v postavě komediantské dívky Elsy, která má podobné rysy jako Mignona z románu *Vilém Meister* (Antonín Veselý ve své studii uvádí, že shoda je příliš očividná, aby byla náhodná). Obě dívčí postavy mají téměř totožnou fysiognomii – jsou snědé pleti, mají dlouhé černé kučeravé vlasy, neslynou krásou (mají nestejněměrné rysy obzvláště v obličeji) a hlavně oběma je dvanáct let. Podobná je i jejich smrt. Elsa i Mignon zemřou náhle a jsou pohřbeny v bílých šatech. Ovšem na rozdíl od Goethova vypravěče Březinův nesleduje hrdinkou jako celek, ale upírá pozornost na její oči. Motivů Elsiných očí můžeme chápat jako projev rané březinovské exaktnosti, která je typická pro vrcholné básnické sbírky¹⁰¹.

Podobné motivy a atmosféra jako v arabesce *Malá Elsa* se objevují v povídce *Anděl*. U obou je využit jednoduchý příběh, ale jejich zpracování je diametrálně odlišné. Zatímco v arabesce *Malá Elsa*, se autor snaží o realistické vykreslení bez jakýchkoliv příkras, u povídky *Anděl* se zpracování přibližuje k textům z dob romantismu – je plný emocionality a kontrastů. Zvolené jazykové a umělecké prostředky v některých pasážích působí až pateticky.

Vypravěč nás zavádí do kraje jihozápadní Moravy. Popisuje nám osudové setkání v kostele. Ohromila jej tam modlící se dívka, která vypadala jako anděl. Pár dní po tomto setkání navštíví přítele, který se před nedávnem vrátil z Itálie. Vypravěč zjišťuje, že ona dívka z kostela, je už zaslíbena právě jeho příteli. Jímá ho zlost a zášť. A poté, co se vzali, s ním ukončuje veškeré styky.

Děj je zasazen do městečka Hrádek, ale ve skutečnosti jde o město Telč. Pokud si porovnáme popis z novely s okolím Telče. Přijedeme na to, že onen kostelík, kde se hlavní postava setkává se slečnou, jež přirovnává k andělu, je barokní kostel sv. Jana

¹⁰⁰ FRAENKL, Pavel. *Otokar Březina: mládí a přerod: genese díla*. Praha: Melantrich, 1937, s.120.

¹⁰¹ podle Pavla Fraenkla

Nepomuckého na Nováčkově kopci směrem na obec Krahulčí. Otokar Březina ve svých prvotinách často reálie Telčska a Počátecka využívá.

2.2.5. CYKLUS PROZAICKÝCH PRACÍ S POSTAVOU KLÁRY MAŘÁKOVÉ A EDUARDA BRUNNERA

Jak již bylo popsáno výše, na přelomu 19. a 20. století se Březinův styl proměňuje. Sentimentální atmosféra povídek se zcela vytrácí. Otokar Březina si více pohrává s psychologii postav i s celkovým vyzněním textu. Takto vznikají novely *Důležitý den ze života příštipkáře*, *V lékárně*, *Protější okno* a nejrozsáhlejší prosaická práce *Román Eduarda Brunnera*. Texty mají stejnou tematiku. Zachycují tragiku lidí, kterým nebylo dopřáno žít kvalitní život. Pavel Fraenkl dokonce říká, že jde o „galerii lidí životem zaskočených a podřatých dříve, než vůbec směli do jeho mnohohlasné symfonie vykřiknout své zavolání sebe kratší.“¹⁰² Ve všech těchto prózách se objevují příslušníci rodu Mařákových. S trochou nadsázky tak můžeme tvrdit, že je to sága jejich rodu.

Črta *Důležitý den ze života příštipkáře* je „dušezkumná studie nepřekonatelné povahové plachosti a ostýchavosti.“¹⁰³ Do protikladu je zde dána osobnost příštipkáře Mařáka k dělnici Petronile (nebo také Petronce). Mařák je autorem popisován jako málomluvný stařec, vzhledově ne příliš atraktivní. Naopak Petronela je mladá dívka kypící energií, červených tváří a velice výřečná. V samotném příběhu je vykreslen vztah právě mezi těmito dvěma tak odlišnými jedinci. Oba dva se poprvé setkají v Mařákově dílně, když Petronka přinese boty na spravení. Mařák se do ní okamžitě zamiluje, ale neodvažuje se jí to říci. Opět se zde setkáváme s typickým rysem Březinových prvotin. Mařák prožívá své emoce, svoje dobrodružství sám v sobě.

Námětem pro črtu *Důležitý den ze života příštipkáře* byl reálný příběh Březinova příbuzného, kterému přispíval na živobytí. Příběh začíná v momentě, kdy Petronka přinese do Mařákovy dílny obuv. Mařák ji přislíbí, že jí boty opraví do večera. Celý den se pak těší na okamžik, kdy v šest hodin přijde Petronka znovu – „*Ručička na těch hodinách zvolna šinula se k večeru. A Mařák vzpomněl si, až ta ručička na šest bude ukazovati, že otevřou se ztichounka dveře a že příjemná postava Petrončina vklouzne do té jeho osamělé jizby.*“¹⁰⁴ Ta ale už nedorazí. Při práci v továrně se nešťastnou náhodou připlete k parnímu stroji, který jí způsobí vážná zranění. Následně je převezena do nemocnice, kde druhý den ráno zemře. Když se Mařák dozvěděl od hospodyně o nešťast-

¹⁰² FRAENKL, Pavel. *Otokar Březina: mládí a přerod: genese díla*. Praha: Melantrich, 1937, s. 127.

¹⁰³ Tamtéž, s. 127.

¹⁰⁴ BŘEZINA, Otokar. *Prvotiny*. Redigoval Hýsek Miloslav. Praha: Česká akademie věd a umění nakladem Melantricha, 1933, s. 230. Spisy Otokara Březiny; sv. III.

né události, okamžitě spěchal do nemocnice. Petronku neviděl, nicméně lékař, který si ho spletl s Petrončíným bratrem, mu oznámil, že její stav je velmi kritický a rána zřejmě nedožije. Mařák odchází z nemocnice a bloudí městem. V závěru příběhu se vrací zpět do své dílny. Ulehne do své postele a sní o Petronce.

Do příběhu je vložena příhoda vysloužilého vojáka Jakuba Otavy. Přichází za Mařákem s žádostí o půjčku. Mařák mu půjčuje deset zlatých s tím, že se před Petronkou zmíní o jeho citech k ní. V závěru příběhu se dozvídáme, že je J. Otava zatčen za karban a rvačku.

Text je poměrně rozvleklý, občas se objevují obšírné pasáže a obraty poplatné době, i přesto si text ponechává hloubku. Základní linie příběhu se nese v duchu realismu, ale ten je podle P. Fraenkla mistrně doplňován subjektivními, emotivními popisy. Skutečnost je v některých pasážích destruktuována fantastikou. Nosním prvkem příběhu jsou Mařákovy myšlenky na Petronku – „*Přemýšlel o Petronce, a byl to asi pro něj vzpomínky rozhodně veselé, neboť obyčejně bezvýznamná jeho tvář sešklebila se k jakémusi úsměvu.*“¹⁰⁵

Novela *Protější okno* vycházela na pokračování v *Moravské orlici*¹⁰⁶ (březen – duben 1890). Načasování ale nebylo šťastné, od začátku roku 1890 byl v periodiku uveřejňován román *Vrah* od Josefa Merhauta, proto se otištění o několik měsíců zpozdilo. Otokar Březina se v dopise Fr. Bauerovi vyslovuje, že „*je to pokračování téže osnovy novelistické, oprádkující se kolem členů rodiny Mařákovy a týkající se Klárky Mařákovy.*“¹⁰⁷ Můžeme ji vnímat, jak mimo jiné píše i Josef Zika, jako přípravu na samotný román.

Děj je rozdělen do několika částí. Začíná Klárčinou cestou domů z práce. Autor vykresluje rušnou atmosféru večerního města, jsou jmenováni někteří obyvatelé. Zevrubněji se zaměřuje na popis ulic, kterými Klárka prochází. V první části spatří neznámého muže přijíždějícího do města večerním spojem. Následně se oba vydávají stejnou cestou. Klárka je z cizí společnosti nesvá. Zrychluje, ale mužovy kroky se neustále přibližují.

¹⁰⁵ BŘEZINA, Otokar. *Prvotiny*. Redigoval Hýsek Miloslav. Praha: Česká akademie věd a umění nákladem Melantricha, 1933, s. 225. Spisy Otokara Březiny; sv. III.

¹⁰⁶ moravské periodikum vycházející od roku 1863–1943 v Brně

¹⁰⁷ BŘEZINA, Otokar. *Dopisy Otokara Březiny Františku Bauerovi*. Praha: Fr. Borový, 1929, s. 95.

V další části představuje vypravěč Klárčinu rodinu a rodinné vztahy. Zmiňuje se o tom, že rodiče byli nemocní, nedůtkliví, nespokojení a o své děti se velmi báli. Klárka měla staršího bratra, kterého vypravěč charakterizuje jako muže ne zrovna bystrého ducha. Když Klárka byla v pubertě, začalo na ní tíživé rodinné zázemí doléhat – „*Viděla otce nemocného a sešlého, i bála se, že zemře; modlívala se všechny své dětské modlitby, aby neumíral. Viděla nemocnou matku; opanoval ji strach, co by si počala ona i churavý otec bez ní; modlila se zas a plakala úzkostí.*“¹⁰⁸ Jedinou útěchou pro ni byla četba a později i její učitelka Slavíková. Představovala pro ni spřízněnou duši.

V šestnácti letech Klárce zemřel otec – „*Byl to smutný okamžik v duši mladé dívky, když před jejich domem zalkala hudba pohřebním pochodem a písňě smuteční zahlaholily až do té vlhké, nezdravé a přece ze zvyku tak milé světničky, kde rozléval se pronikavý parfum fermeže od černě natřené rakve...*“¹⁰⁹ Z existenčních důvodů se rodina přestěhovala do chudinské čtvrti. Za rok na to zemřela i matka. Sourozenci Mařákoví, tak zůstali sami. Bratr se po vzoru otce začal živit příštipkařením a Klárka si přivydělávala šitím.

Nejdůležitějším momentem v novele je, pasáž, v níž autor popisuje nemoc Klárčiny důvěrnice, učitelky Slavíkové. Klárka se o ni dlouho starala. Nedlouho po uzdravení se provdala a odstěhovala se za svým mužem. A právě tady nastává zlom. V Klárce se probudí touha žít – „*Zmocnila se jí divoká touha užívatí toho života, jenž jí doposud nepodal ničeho jiného než jen bol. Žíti! Žíti! Žíti, toť milovati!*“¹¹⁰

Ve třetí části vypravěč popisuje první kontakt Klárky a studenta Brunnera. Stejně jako v arabesce Malá Elsa, je první kontakt neverbální a stěžejní roli hraje motiv očí – „*Pojednou pozvedl oči od klidné té vyhlídky na idylické zátiší zastrčené uličky a upřel je v protější okno s drzostí, která je jistému druhu lidí vlastní. To bylo tehdy ponejprv, kdy zraky Klárčiny střetly se s ohnivýma očima mladého muže. Bylo to temné, hluboké oči s pronikavým pohledem, oči magnetiséra, které blouznivou duši Klárčinu uspaly v tajemný a opojný sen lásky.*“¹¹¹ Od té doby Klárku často doprovázel ze šití. Chodili

¹⁰⁸ BŘEZINA, Otokar. *Prvotiny*. Redigoval Hýsek Miloslav. Praha: Česká akademie věd a umění nakladem Melantricha, 1933, s. 248. Spisy Otokara Březiny; sv. III.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 250.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 250.

¹¹¹ Tamtéž, s. 251.

spolu na procházky, o nedělích navštěvovali místní tančírnu. Klárka se hluboce zamilovala. Brunner nikoliv.

Pak ale najednou Brunner zmizel, aniž by se Klárkou rozloučil. To Klárku velice ranilo, nemohla tomu uvěřit. Pořád doufala, že přijde od něj alespoň omluvný dopis. Začala mít špatné sny. Vyčítá si své poblouznění. Začala velmi často navštěvovat kos-tel, aby se vyzpovídala ze své nerozvážnosti.

Po dvou letech Klárka opět spatřuje studenta Brunnera. Už to ale není muž držící své tělo zpříma. Je pohublý, pleť jeho je nazelenalá, sebemenší pohyb mu způsobuje námahu. Vše napovídá tomu, že je nemocen. O pár dní později ho Klárka potkává v parku při cestě do práce. Vypravěč barvitě popisuje její emoce, myšlenky. Nakonec s vypětím všech sil Brunnera oslovuje. Ptá se ho, jestli si na ni ještě pamatuje. Z jeho slov vyplývá, že vztah, který mezi sebou měli, bylo jen letmé vzplanutí citů, které již dávno vyprchalo. Klárku jeho slova hluboce raní. Přijímá proto pozvání od svého strýce a odjíždí za ním do Jindřichova Hradce. Vrací se za půl roku.

V omnibuse se dovídá, že Brunner chtěl spáchat sebevraždu, ale včas jej zachrá-nili. Klárka této zprávě nemůže uvěřit. Spěchá domů. V soukromí svého pokoje přemýš-lí o Brunnerovi. Najednou uvidí v protějším okně světlo. Zahledí se do něj a vidí Brun-nera, jak usedá ke stolu. Připomíná jí kostlivce oblečeného v bílé košili. Pozoruje ho. Střídavě píše a pochoduje po místnosti, dokonce z ní i odejde. Za chvíli přistupuje ke skříni a vyndává z ní revolver. Klárka je zděšena. Najednou se ale otvírají dveře a do místnosti vstupuje Brunnerův otec. Oba muži zápasí o zbraň. Vychází výstřel. Klárka je otřesena a usedá na postel. Když odezní prvotní šok, podívá se znova do okna, ale už jsou zatažené záclony. Až druhý den ráno se dovídá, že kulka nezranila ani jednoho z mužů.

Otokar Březina píše Fr. Bauerovi, že novelu *Protější okno* napsal právě kvůli té-to závěrečné scéně, kdy Klárka Mařáková je nucena přihlížet přípravám na sebevraždu muže, kterého milovala a který ji ranil. „*Právě touto konfrontací lásky a smrti nabývá závěrečný výjev povídky s ním Protější okno celé svého hlubokého dosahu.*“¹¹²

V novele se objevuje několik stěžejních bodů, které se promítají do Březinovy vrcholné básnické tvorby. Jedním z nich je kritika všednosti, vágnosti. V novele Klárka

¹¹² FRAENKL, Pavel. *Otokar Březina: mládí a přerod: genese díla*. Praha: Melantrich, 1937, s. 144.

Mařáková uniká všednosti života četbou. Pomocí ní si vytváří svět, který byl pro ni dokonalejší.

Další rysem je důraz na vyprázdněnost životních osudů, důraz na nesmyslnost pozemského života. To je poměrně dobře patrné na motivu lásky, zatímco slečna učitelka Slavíková touží po plytké lásce z románů pro ženy. Klárka Mařáková se nespokojuje pouze s fyzickou láskou, s citem jako takovým. Požaduje něco mnohem hlubšího, co přesahuje do mystična.

Autor v novele občas pracuje s pocity vykořenosti, zmaru. Popisy prostředí působí ponuře až pesimisticky. Do kontrastu se zde dostává život a smrt, lidská bída a štěstí. Klárka Mařáková v určitém momentě odmítne svůj dosavadní způsob života. Ve svých snech popírá mravní zákonitosti. Tyto znaky odkazují na vznikající vlnu dekadence, která se do literatury dostává v poslední třetině 19. století. Otokar Březina se s dekadenty seznamuje především skrze francouzskou literaturu (je vášnivým čtenářem poezie Charlese Baudelaira). Pavel Fraenkl je dokonce toho názoru, že můžeme novelu označit za realistickou s prvky dekadence.

Nejzásadnějším prozaickým dílem Otokara Březiny je *Román Eduarda Brunnera*. Jelikož tento román spálil, bude následující rozbor opřen především o domněnky a hypotézy literárních historiků a teoretiků a také o dopisy O. Březiny adresované Fr. Bauerovi a Anně Pammrové. Bohatý zdroj informací představují vzpomínkové knihy, především Jakuba Demla a Emilie Lakomé.

Na románu Otokar Březina pracoval v letech 1890–1891. Už v dopise adresovaném Fr. Bauerovi, kde mu píše o novele *Protější okno*, se zmiňuje, že se chystá psát mnohem rozsáhlejší dílo. O pár měsíců později už má napsáno 40 stránek a v druhé polovině roku 1891 čítal rukopis více jak 200 stran. V první polovině roku 1892 jej zaslal do redakce *Světozoru*. Redaktor František Šimáček přislíbil, že román vydá, ale nebude to v nejbližší době, předběžně mu slibuje rok 1894. Pro zveřejnění románu si stejně jako u novely *Protější okno* O. Březina nevybral vhodnou dobu. V roce 1892 totiž vychází na pokračování *Pohádka máje* od Viléma Mrštíka a *Kalibův zločin* od Karla Václava Ráise. V dalších letech pak *Peří ve vichřici* od Františka Xavera Svobody a prózy Růženy Svobodové a Boženy Vikové-Kunětické. Nehledě na to, že ve *Světozoru* vycházely vlastní Šimáčkovy práce – *Ze zápisů phil. stud. Filipa Kořínka*.

Pravdou je, že ještě téhož roku O. Březina svou práci velmi kritizoval. Například v dopise určené Anně Pammrové píše, že se mu v románu nepovedlo „sraziti v určitý tvar celou svou myšlenkovou mlhovinu; mnoho konvenčního, módního, tradicionelního, všedního sežírá několik těch vyšších, hlubších, širších ideí, jenž jsem dovedl analysovat, upevniti, zachytiti.“¹¹³ Nutno podotknout, že O. Březina byl k sobě velmi přísný a o své práci a i o svém spisovatelském umu často pochyboval. S tím je také spojeno jeho neustálé přepisování literárních prací.

V roce 1896 J. Křen naráží ve svém medailonku o O. Březinovi¹¹⁴ na *Román Jana Brunnera*, podivuje se, že ještě nebyl otištěn. Otokar Březina na to reaguje stručnou zprávou, že román odvolal – „*Odvolal z důvodů uměleckých. Nebyla taková, jak vidím můj neznámý známý. Snad některý detail dal se držet, ale celek se bořil.*“ Následně píše Fr. Šimáčkovi, aby rukopis nevydával a zničil. Ten ale jeho přání nesplnil a raději mu rukopis zaslal zpět. O. Březina jej nakonec spálil sám, jak uvádí v dopise adresovaný Emilu Chalupnému ze dne 18. prosince 1909.

Co bylo obsahem a jak byl román vystavěn, se můžeme jen domnívat. Z korespondence víme, že román psal O. Březina se zápalem. Josef Zika předpokládá, že do něj vložil vše, co doposud prožil. V dopise adresovaném Fr. Bauerovi z 19. ledna 1891 doslova píše, že psaním románu strávil kus svého života – „*nad nimiž [stránkami] prosnil jsem celou řadu hodin, dní, měsíců, nad nimiž vzklenul jsem si celou řadu smělých nadějí rozprchlých i znova ožilých...*“ Dále se zmiňuje, že při tvorbě propadal skeptickým myšlenkám – „*Častokrát malátně pohlížel jsem na množící se vrstvu papíru unaven očekáváním, sláb obavou; nejednou napadala mi myšlenka, proč vlastně píši to všechno a zdaž nemrhám svým časem, nechávaje se unášeti literárním snům...*“ I přesto ho něco v nitru nutilo román dokončit. O. Březina to něco nazývá v dopise mánií.

Z korespondence víme, že v této době čte převážně francouzské a ruské realisty a naturalisty – např. Guy de Maupassanta, Stendhala, Alphonse Daudeta, Lva Nikolajeviče Tolstého, Fjodora Michajloviče Dostojevského. Studoval jejich práce. Zajímal se nejen o formu, ale i obsah jejich děl. Chtěl se přiblížit svým vzorům. Chtěl napsat kvalitní literární dílo, které by mu vydobylo uznání v uměleckém světě. Můžeme předpo-

¹¹³ Březina, Otokar, 1868-1929. *Korespondence I: 1884-1908. Otokar Březina*. Brno: Host, 2004. s. 258. ISBN 80-7294-105-4 (Soubor).

¹¹⁴ Křen, Jan. *Otokar Březina*. In: Niva: časopis beletristický. Brno: František Roháček, 1896, roč. 6, č. 3, s. 89-90.

kládat, že se autorský styl výše zmíněných autorů v románu projevil. Už v předešlých dílech vzniklých na přelomu 80. a 90. let 19. století se objevují jednotlivé prvky. Zmiňme novelu Protější okno, kde některé pasáže připomínají dekadentní francouzskou literaturu.

Otokar Březina se vyjadřuje o době, kdy tvořil román takto: „*všímal jsem si i zámku u dveří, chodil jsem na trhy, poslouchal hovory lidí, dělal si náčrtky domu, o kterém jsem psal, aby všechno souhlasilo.*“¹¹⁵ Pracoval jsem „*přísně jako anatom, který rozřezává v těle každý nerv a drobnohledem sleduje každý záchvěv protoplazmatu; [...] papír je černý přeškrtnými řádkami, ale duše lehčí o několik myšlenek, které jsem vrhl na papír.*“¹¹⁶ Z toho vyplývá, že dějová linka románu byla vystavěna na detailním popisu.

¹¹⁵ LAKOMÁ, Emilie. *Úlomky hovorů Otokara Březiny*. Brno: Jota, 1992, s. 176.

¹¹⁶ BŘEZINA, Otokar. *Dopisy Otokara Březiny Františku Bauerovi*. Praha: Fr. Borový, 1929, s. 116.

2.3. POSTAVA KLÁRKY MAŘÁKOVÉ A POSTAVA EDURDA BRUNNERA

Velmi důležitými pro výše uvedené prózy jsou postavy. Zaměříme se detailněji na postavy Klárky Mařákové a Eduarda Brunnera. Ženská postava Klárky Mařákové se objevuje v novelách *V lékárně* a *Protější okno*, v črtě *Důležitý den ze života příštipkáře* nevystupuje přímo je zde pouze zmiňována jako mrtvá sestra příštipkáře Mařáka a působí zde jako připomínka minulosti. Zda ji Otokar Březina zařadil i do Románu Eduarda Brunnera není jisté, každopádně v knize *Úlomky hovorů Otokara Březiny* se můžeme dočíst, že hlavní zápletka je vystavěna na milostném trojúhelníku – jeden muž a dvě ženy. Je tedy pravděpodobné, že se zde Klárka Mařáková vyskytuje.

Tuto postavu můžeme charakterizovat jako postavu ve vývoji. V novele *V lékárně* je postava Klárka Mařáková malou holčičkou. Ale její dětství není idylické, není naplněné štěstím ani radostí, spíše úzkostí, lítostí a strachem. Nejdříve se strachovala o otce a matku, poté o slečnu učitelku Slavíkovou a nakonec o Brunnera. A tyto pocity ji doprovázely až do 18. roku života. Jako dítě se nestýkala s vrstevníky, nesměla si s nimi hrát. A to proto, že se rodiče báli o její zdraví. Tady můžeme spatřovat podobnost s dětstvím Otokara Březiny. Březinův otec byl stejně úzkostlivý jako rodiče Mařákovy. V novele *Protější okno* je Klárka zpočátku pubescentem a nakonec dospělou ženou. A stejně jako se Klárka přeměňuje fyzicky, přeměňuje se i duševně. Mění se její přístup k životu. Pavel Fraenkl je toho názoru, že Otokar Březina do ní zrcadlí část sama sebe.

Postava Eduarda Brunnera se poprvé objevuje v novele *Protější okno*. Klárka ho zde sice oslovuje Konrád, ale to nemusí znamenat, že je to jeho křestní jméno. Do příběhu vstupuje jako tajemný, bezejmenný muž. Přijíždí v noci omnibusem – „*Klárka se obrátila náhodou a uviděla vystupovati z vozu štíhlou postavu mužskou, jevící se pouze v matných obrysech.*“¹¹⁷ Z příběhu zjišťujeme, že je to syn punčocháře. Studoval reálku ve městě T... (O. Březina neuvádí celý název města, ale můžeme se domnívat, že se jedná o město Telč) a nyní studuje ve Vídni. V novele ho vypravěč popisuje jako muže všední povahy – „*Brunner byl chladný, vypočítavý člověk. Hledal zábavu [...].*“

¹¹⁷ BŘEZINA, Otokar. *Prvotiny*. Redigoval Hýsek Miloslav. Praha: Česká akademie věd a umění nakladem Melantricha, 1933, s. 245. Spisy Otokara Březiny; sv. III.

Byl pánovitý, brutální.“ Pavel Fraenkl ho v monografii označuje jako „*rafinovaného svůdníka*.“¹¹⁸

Jakub Deml ve své knize *Mé svědectví o Otokaru Březinovi* píše, že román i postavy O. Březina vytvořil na základě vyprávění klíčnicka Pfeifera o rodině Haugwitzů, kteří vlastnili zámek v Jinošově. Toto tvrzení je s největší pravděpodobností milné, vyvracejí ho některé Březinovy poznámky a také vzpomínky Emilie Lakomé, citujme: „*Brunner, to jsem byl já sám. Psal jsem v románě o sobě, o rodičích, o svém životě. Již tenkrát jsem pochopil, že člověk píše o sobě nejlépe, neboť sám sebe nejlépe zná. Nikdo nežil naším způsobem, nikdo na našem místě nestál.*“¹¹⁹ Na základě tohoto výroku můžeme označit *Román Eduarda Brunnera* za autobiografii a Eduarda Brunnera za Březinovo alterego. Ale podle M. Hýska to tak jednoznačné není. Je toho názoru, že Eduard Brunner je syntéza Březinovy osobnosti a osobnosti Jana Procházky. Jaroslav Med je podobného názoru, předpokládá, že předobrazem postavy Eduarda Brunnera je některý spolužák O. Březiny.

Březinův spolužák Jan Procházka, přezdívaný Žanka, se podstatně podílel na vzniku románu. Po letech se znovu setkali v Nové Říši. Po večerech se scházeli a Otokar Březina mu předčítal některé části z románu. J. Procházka jím byl tak fascinován, že později celý román přepisoval.

¹¹⁸ FRAENKL, Pavel. *Otokar Březina: mládí a přerod: genese díla*. Praha: Melantrich, 1937, s. 144.

¹¹⁹ LAKOMÁ, Emilie. *Úlomky hovorů Otokara Březiny*. Brno: Jota, 1992, s. 415.

2.4. DALŠÍ ROMÁN

O. Březina měl v plánu napsat ještě jeden román, v pořadí již druhý. Zmiňuje se o něm v dopise Františku Bauerovi ze dne 3. dubna 1892: „*Započal jsem již nový román, založený na psychologické analýze, v němž stránku popisnou chci prohloubiti novým, subtilnějším způsobem nežli v práci minulé, vytrysklé bezprostředně ze silných dojmů francouzských realistů.*“¹²⁰ V březnu 1893 Anně Pammrové píše, že romány napsal už dva. To je ovšem ve zkratce vše, co o tomto románu víme.

Jelikož rukopis románu nebyl nikdy objeven, můžeme se domnívat, že je ztracen. Nabízí se také možnost, že rukopis románu potkal stejný osud jako ten předešlý, tedy že jej Otokar Březina spálil. Tak bychom mohli nejjednodušeji vysvětlit, proč tento druhý román neposlal do redakce časopisu *Chimera*, když ho Zenon Przesmycký žádal, zda by pro periodikum nenapsal román na pokračování. Ovšem toto jsou pouze domněnky a pravda může být jiná.

2.5. PŘEKLADATELSKÁ ČINNOST

Z korespondence víme, že se Otokar Březina jako student na reálce v Telči věnoval i překladatelské činnosti. Překládal nejdříve z němčiny a latiny, později i z francouzštiny (Jakub Deml ve své vzpomínkové knize píše, jak O. Březina přednášel básně Charlese Baudelaira v originále).

Řediteli jaroměřické školy Josefu Moučkovi přeložil několik básní pro připravované zpěvníky. „*Jsou to Goethův Král duchů k písni Schubertově, Modlitba večerní z Kreutzerovy opery „Noc v Granadě“, Modlitba C. M. Weberova a latinský text sboru Cascioliniho Chléb andělský.*“¹²¹

¹²⁰ BŘEZINA, Otokar. *Dopisy Otokara Březiny Františku Bauerovi*. Praha: Fr. Borový, 1929, s. 165.

¹²¹ HÝSEK, Miloslav. *Poznámky*. In: Prvotiny, Březina Otokar; redg. Hýsek Miloslav. Praha: Česká akademie věd a umění nákladem Melantricha, 1933, s. 305. Spisy Otokara Březiny; sv. III

ZÁVĚR

V diplomové práci jsem se zabývala básnickými a prozaickými prvotinami Otokara Březiny. Cílem bylo zařadit je do kontextu jeho tvorby a také do dobového kontextu, vystihnout jejich specifické rysy a pojmenovat zdroje, z kterých vycházel.

Úvodní kapitola se věnuje deskripci literárního prostředí Moravy ve druhé polovině 19. století. Jedná se o velmi různorodé prostředí, v němž velkou roli zastává katolická víra. Církevní hodnostáři se výrazně podíleli na obrodě česky psané literatury i češtině samotné. V Březinových prvotinách se poměrně často můžeme setkat s náboženskými symboly, odkazy na Bibli či Boha. Je tedy patrné, že katolická výchova jeho rodičů, především matky, se v něm hluboce zakořenila. Též jsem zjistila, že díky členství v nejrůznějších spolcích (při pobytu v Telči) se v něm probudilo vlastenecké cítění a prohloubilo se v něm zaujetí pro literaturu. A to natolik, že se příležitostné psaní, stalo pravidelnou záležitostí.

Následující kapitola je rozdělena na dva oddíly. První se věnuje prvotinám ve verších a druhá prvotinám prozaickým. Provést analýzu těchto prací z počátku Březinovy literární tvorby nebylo jednoduché. Hlavně z důvodu toho, že sekundární literatury, kde by toto bylo řešeno, není mnoho a také z důvodu toho, že souborně byly vydány pouze jednou zásluhou Miloslova Hýska v roce 1933, a to v poměrně malém nákladu.

Stěžejní část této kapitoly tvoří rozbor vybraných prvotin především na rovině tematické. Dávala jsem je do konfrontace s autorskými styly tehdy uznávaných literátů. Zjistila jsem, že Otokaru Březinovi byli inspirací obzvláště Svatopluk Čech, Jan Neruda a Vítězslav Hálek. Povšimla jsem si, že si od těchto autorů vždy něco převzal. Od Vítězslava Hála přejal zpěvnost ve verši, cit pro vykreslení přírody hraničící až s patosem. Tituly Svatopluka Čecha v něm zanechaly patriotické tendence, využívání náboženských motivů a motivu bloudění a (a to hlavně) přístup k ženským postavám. Postupem času si vytvořil jednotný obraz, který se následně objevuje téměř ve všech prvotinách, výjimkou je postava Klárky Mařákové. V neposlední řadě pak Jan Neruda, od něhož se nechal inspirovat zvláště v tematice. Stejně jako on se Otokar Březina zaměřuje v próze na kritiku maloměšťáctví a v poezii tematizuje smrt. Březina však nebyl trpným epigonem, bezmyšlenkovitě přijímající cizí vzory. To, co převzal, vždy upravil

sobě na míru. Tak byl jeho styl obohacován o různé prvky, motivy a způsoby vyjadřování.

V této kapitole také naznačuji vývojovou linii Březinovy spisovatelské kariéry. Potvrdila se mi domněnka, že první verše působily nesměle a často se v nich objevovaly stylistické a gramatické nedostatky. Psal jednak příležitostné lyrické básně plné vlasteneckého nadšení, tak lyrické básně protknuté emocionalitou. Díky jeho hudebnímu nadání jsou verše psané často písňovou formou. Epické básně nejčastěji zpracovávají motiv nešťastné lásky. Postupně se však verše vykrystalizovaly do podoby sofistikovaných „zpovědí“ Březinovy duše.

Co se týče prozaických prvotin, zpočátku Otokar Březina psal humorné povídky kratších rozsahů a práce historické s tematikou husitství, poté postupně přešel k realismu a jeho povídky se zaměřovaly na kritiku maloměstství. Výrazný mezník v jeho tvorbě představoval odchod z Telče a smrt rodičů. Uzavřel se do sebe, začal studovat filozofická díla Schopenhauera a Nietzscheho a to se přímo odrazilo i v jeho prozaické tvorbě. Začal inklinovat ke spiritualitě, k psychologické próze a dekadenci. Kladl důraz na myšlenkové pochody svých hrdinů, na popis jejich každodenní reality. Hrdinové si často vytvářeli ve svých snech vlastní světy, které byly mnohdy protiklady skutečného, reálného světa.

Z těchto dílčích závěrů vyplývá, že počátky literární tvorby Otokara Březiny byly velmi různorodé. Psal jak poezii, tak prózu. V prózách se věnoval z počátku především tématům z oblasti historie a maloměstské společnosti, později sledoval individuální osudy hrdinů. V poezii vyzdvihoval vztah k přírodě, zamýšlel se nad hodnotami křesťanství a lidskými hodnotami. Též apeloval na vlastenectví. Inspiraci nacházel v titulech Svatopluka Čecha, Jana Nerudy a Vítězslava Háška, ale také v četbě zahraničních autorů. Výrazně ho v literární činnosti ovlivnili učitelé zemské reálky v Telči, kteří se aktivně angažovali ve vlasteneckém hnutí a podíleli se na kulturním životě. Neméně důležitý vliv pak na mladého literáta měla rodina, především jeho otec.

Nechtěla jsem, aby diplomová práce působila jako seznam literárních prací Otokara Březiny z období 80. a 90. let 19. století, proto jsem se snažila vybrat jen ty prvotiny, které vypovídají o Březinových literárních počátcích a přímo odkazují na jeho inspirační zdroje.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Prameny

- Památník národního písemnictví – literární archiv. Fond *Otokar Březina* (vl. jm. *Václav Jebavý*), inv. č. 2. *Březina Otokar: Poezie, sbírka veršů*.
- Památník národního písemnictví – literární archiv. Fond *Otokar Březina* (vl. jm. *Václav Jebavý*), inv. č. 4/55, *Březina Otokar: Nezdobím list ten ... verše do památníku dr. Blabola z Počátek*.

Primární literatura

- BŘEZINA, Otokar. *Prvotiny*. Redigoval Hýsek Miloslav. Praha: Česká akademie věd a umění nákladem Melantricha, 1933. Spisy Otokara Březiny; sv. III.
- KAPLICKÝ, Václav. *Táborská republika*. vyd. 3. Praha: Československý spisovatel, 1985. Knihovna české prózy 1945-1985.
- NERUDA, Jan. *Hřbitovní kvítí*. In: *Knihy básní*. Praha: NLN, 1998. Česká knihovna. ISBN 80-7106-281-2.

Sekundární literatura

- BOR, D. Ž. *Dítě andělů: (Otokar Březina - život jako dílo)*. Praha: Trigon, 2000. ISBN 80-86159-25-6.
- BŘEZINA, Otokar et al. *Korespondence I*. vyd. 1. Brno: Host, 2004. 2 sv. ISBN 80-7294-105-4.
- BŘEZINA, Otokar. *Dopisy Otokara Březiny Františku Bauerovi*. Praha: Fr. Borový, 1929.
- BŘEZINA, Otokar; LAKOMÁ, Emilie. *Úlomky hovorů Otokara Březiny*. ed. Holman Petr. Brno: Jota, 1992. ISBN 80-900281-6-0.
- FRAENKL, Pavel. *Otokar Březina: mládí a přerod: genese díla*. Praha: Melantrich, 1937.
- HOLMAN, Petr. *Březiniana*. vyd. 1. Praha: Torst, 2003. 112 s. Svazky úvah & studií; 4. ISBN 80-7215-198-3.
- HÝSEK, Miloslav. *Literární Morava v letech 1849-1885*. Praha: Nákladem vydavelského družstva Moravsko-slezské revue, 1911.

- KUBÍČEK, Tomáš. *Literární Morava*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002. Vlastivěda moravská. ISBN 80-7275-038-0.
- KUDRNÁČ, Jiří, ed.; OBRTLOVÁ, Nora, ed.; VÁLEK, Vlastimil, ed. *Vteřiny duše: drobná próza české secese*. Praha: Odeon, 1989. Světová četba; sv. 599. ISBN 80-207-0420-5.
- LAKUŠOVÁ, Ivana. *Otokar Březina - tvůrce moderní eseje*. Hradec Králové, 2016. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce PhDr. Nella Mlsová, Ph.D.
- MED, Jaroslav. *Spisovatelé ve stínu: studie o české literatuře*. Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113-129-6.
- OSVALDOVÁ, Barbora; ČENKOVÁ, Jana. *Česká publicistika mezi dvěma světovými válkami*. Praha: Academia, 2017. První republika. ISBN 978-80-200-2754-2.
- PICKOVÁ-SAUDKOVÁ, Gisa. *Hovory s Otakarem Březinou*. Praha: Mánes, 1929. Knihy Mánesa.
- POSPÍŠILOVÁ, Anna. *Otokar Březina, člověk a básník*. Olomouc: Index 1936.
- STANĚK, Josef; DURYCH, Jaroslav. *Otokar Březina: (1868-1918)*. Přerov: Nákladem Tiskařské a vydavatel. společnosti, 1918.
- TUREČEK, Dalibor. *Fejeton Jana Nerudy*. Praha: ARSCI, 2007. Literární věda. ISBN 978-80-86078-78-6.
- ZIKA, Josef. *Otokar Březina*. Praha: Melantrich, 1970. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti.

Sborníky

- SVOBODA, Otto. *Knihkupec a nakladatel Emil Šolc. Příspěvek k časovému a topografickému upřesnění jeho působení v Telči*. In: Jubilejní pátá zpráva Muzejního spolku v Telči za r. 1992-1996. ed Svoboda Otto. Telč: Muzejní spolek v Telči, 1997. s. 55-69.
- VESELÝ, Antonín. *Otokar Březina ve světle díla Goethova*. In: Goethův sborník. ed. Fischer Otokar a kol. Praha: Státní nakladatelství, 1932, s. 98–115.
- TIRAY, Jan. *Vlastivěda moravská*. Brno: Musejní spolek, 1913. Vlastivěda moravská.

- MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, Eva. *Historická úloha Telče v procesu národního obrození*. In: Vlastivědný sborník Vysočiny. Oddíl věd společenských. Jihlava: Muzeum Vysočiny, 1956. ISSN 0507-1992. s. 42–50.
- DVOŘÁK, Petr. *Nakladatel Emil Šolc a jeho časopisy (Orel, Orlice, Radhošť a Historické rozhledy)*. Kulturní periodika na Moravě: XXIV. mikulovské sympozium 17.-18. října 1996. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1996. s. 171-175. ISBN 80-85048-67-1.

Slovníky

- POHORSKÝ, Miloš. *Jan Neruda*. In: Dějiny české literatury III., ed. Pohorský Miloš a kol. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961. s.139–187. Práce ČSAV.

Články

- HÝSEK, Miloslav. *Otokar Březina*. In: Lumír: měsíční revue pro literaturu, umění a společnost, ed. Otto Jan. Praha: Servác B. Heller, 1909, roč. 37, č. 4, s. 150–156.
- Křen, Jan. *Otokar Březina*. In: Niva: časopis beletristický. Brno: František Roháček, 1896, roč. 6, č. 3, s. 89-90.

Internetové zdroje

- BŘEZINA, Otokar. *Prvotiny* [online]. Redigoval Hýsek Miloslav. Praha: Česká akademie věd a umění nákladem Melantricha, 1933. Spisy Otokara Březiny; sv. III. [cit. 2018-03-08]. Dostupné z: http://kramerus4.nkp.cz/search/i.jsp?pid=uuid:b7e929b0-cb66-11e2-b6da-005056827e52&q=#monograph-page_uuid:e7bba1e0-dfe3-11e2-b28b-001018b5eb5c.
- JUROVÁ, Klára. *Moravský časopis Vesna* [online]. Brno, 2011. [cit. 2018-03-09]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Luisa Nováková, Ph.D. Dostupné z: <https://theses.cz/id/eqt8x1>.
- LAPEŠ, Jan. *Krajina pod Javořicí* [online]. Dostupné z: <http://www.hornidubenky.cz/01-krajina-pod-javorici/d-3167>. [cit. 2018-01-22].
- *Společnost Otokara Březiny* [online]. Jaroměřice nad Rokytnou, 2007 [cit. 2018-02-14]. Dostupné z: <http://www.otokarbrezina.cz/content/view/2/17/>.

PŘÍLOHY

(ukázky z literárních prací)